

DPN 5996

Title : अकुलागम महातन्त्र योगसार समुच्चय
AKULĀGAMA MAHĀTANTRA YOGA SĀRARA SAMUCCAYA

Run. No. 6687

Cat. No.

Micro. No.

Subject योगतन्त्र *Yoga Tantra* Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 29.4 x 15 Folios 31 Lines (in a page) 11

Compl. / Incompl.

Chapt. / act / *patalah 1-9*

Author / translator

Scribe / donor *दिनेश*

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu / *one side yellow*

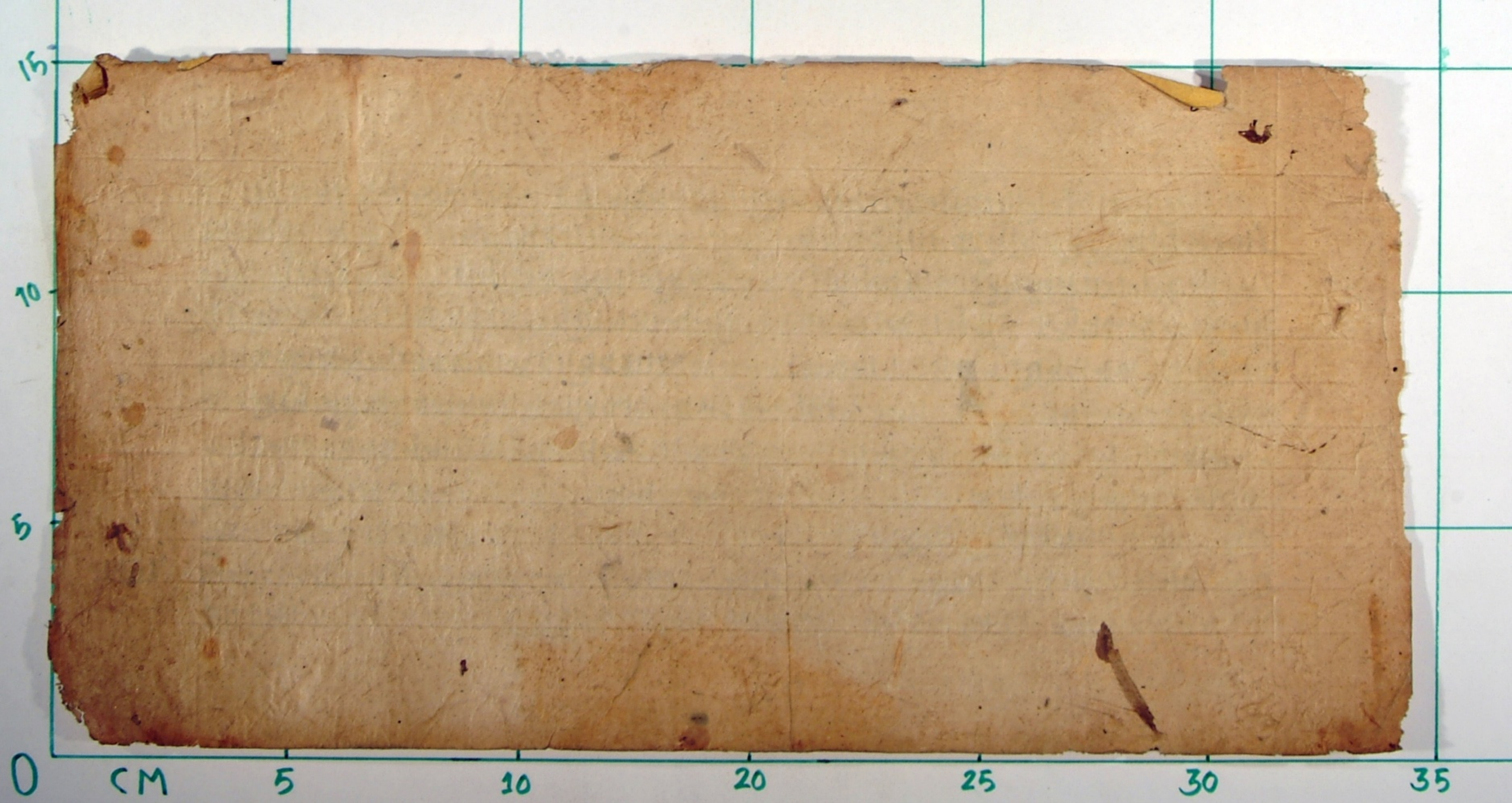
Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

↓
श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अज्ञाननिर्मिहो धृष्टः शानाञ्जन शलाकया ॥ चक्षुःश्रितिलितं येन तस्मै
श्रीगुरुवे नमः ॥ यस्तु आदौ त्वया नायः सुनिदिष्ये अनेकधा ॥

अनेक शास्त्रमायादौ कथिला पामेखा ॥ पुसन्ने भव देवैष्टा भव दुःख विनाहाम ॥
अनेक शास्त्र श्रवणादस्माकं अगमितं मनः ॥ अनेक कालं कर्म किं योगः प्रोच्यते सतु ॥
समाप्ति कव्य / Colophon

शतिश्री अठुलागामे महातंत्रे योग सा समुच्ये इष्ट पार्वती सिवादे वासुधैव कुटुम्बकम्
कथनं नाम त्वमः पल्लः ॥ ५५ दिनेष्टा ॥ धूम ॥

शु.ग
१

श्रीगणेशायनमः॥ अज्ञानतिमिरांधस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया ॥ चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ य-
स्तु श्रोतृन्वयानाथ मुनिशिष्यैरेकधा ॥ अनेकशास्त्रमायौदोकथिता परमेश्वर ॥ प्रसन्नो भवेदेवेश भवदुःखवि-
नाशन ॥ अनेकशास्त्रश्रवणादस्माकं भ्रामितं मनः ॥ अनेककारणं कर्म किं योगः प्रोच्यते सततम् ॥ योगस्तु च द्विधः
प्रोक्तो नानात्वं तस्य दृश्यते ॥ अन्तर्भेदे विभिन्नस्य अनेकशास्त्रवोदिता ॥ शास्त्रस्य संगतिना स्त्रिसंशयं क-
थय प्रभो ॥ न तेनेकेन मार्गेण गर्भवासस्तु दारुणः ॥ देवानां परमां भक्तिं श्रुत्वा तु परमं मुनिः ॥ प्रोवाच भग-
वान् विष्णुः सर्वं सांचैव समतं ॥ त्वया हि कथितं यत्तदहस्यं गुह्यं मुत्तमं ॥ ॥ श्रीनारायण उवाच ॥ अकुला-
गमकल्पो यं शृणुष्व कथयाम्यहं ॥ वेदशास्त्रस्य मध्ये तु स्वाश्रयः प्रशस्यते ॥ येनैवानेकभेदेन तेन स-
र्वविमोहिनाः ॥ मुनयः सर्वशास्त्रेषु योगसाम्यं निरोपितं ॥ तच्छास्त्रं शंभुना प्रोक्तं कुत्र कस्य जनार्दन हि गुरुः
मादिशिखरे रम्ये नानाधातुविविचिते ॥ अनेकदुमसंकीर्णो पुष्पप्राकारशोभिते ॥ गंगादिसरित-
स्तत्र सर्वतीर्थनिशेविते ॥ पुराणदेशे महासौम्ये मंगले निरुपदवे ॥ एकांते विजने गोप्ये चित्तस्पाहा-
दकारके ॥ तस्मिन्मध्ये महादेवो देवानां देवतं परं ॥ सिद्धासने समो भूत्वा योगेषु परिनिष्ठितः ॥

गुरुः
१

ध्यानस्थश्चित्तयामास स शिवः परमेश्वरः ॥ निरंजनं निराकारं निर्विकल्पं निरंजनं ॥ परिपूर्णापरं व-
त्सवः ॥ अतस्मिन् लीनो महेश्वरः ॥ क्वचित्काले महामायां प्रशोभतीति तत्रमागता ॥ समाधिस्थं ह-
ृदं स्तुतिचक्रे हि पार्वती ॥ श्रीदेवुवाच ॥ नमस्ते आदीनाथाय विश्वनाथाय ते नमः ॥ नम-
स्ते विश्वरूपाय विश्वानीताय ते नमः ॥ नमस्ते विश्वकंदाय विश्ववीजाय ते नमः ॥ सुवाह्याभ्यं-
तरस्थाय नमस्ते विश्वधारिणे ॥ सृष्टिस्थिति विनाशानां त्वेहेतुः परमेश्वर ॥ त्वमेकोपि त्रिधा
भिन्नो ब्रह्मा विष्णु शिव कृतिः ॥ तमो रजस्वरूपाय सत्वरूपाय ते नमः ॥ तमो रूपं नमस्ते स्तुतिर्गुणाय न-
मो नमः ॥ अध्यात्मविद्याविद्यानां साविद्या तं सुरेश्वर ॥ यया तु विद्याया सिद्धाः प्राप्नुवन्ति परं सुखं ॥ त्वद्वादि-
त्यस्वरूपाय नमस्ते जातवेदसे ॥ प्राणापानस्वरूपाय शब्दब्रह्मात्मने नमः ॥ त्रयीविद्यासोमपाय फ-
लदाय गुणात्मक ॥ अविद्याविद्यमानाय महादेवाय ते नमः ॥ गायत्रीचैत्रसावित्री महामाया स-
रस्वती ॥ त्रिसंध्याय त्रिकालाय सर्वदेव्या त्रयीवपुः ॥ त्रिशून्याय नमस्तुभ्यं पंचप्राणाय ते
नमः ॥ भूतभावन भूतेश नमस्ते भूतवासिने ॥ अहर्निशात्मको भूत्वा मायाचक्रं व्यवस्थितः ॥

युग
२

सर्वेषां वैवर्धना नामायुष्यगणनाय च ॥ नमस्ते नादरूपाय विंदुरूपाय ते नमः ॥ कालरूपनमस्तुभ्यं
हा प्राणानमस्तुते ॥ स्थूलसूक्ष्मप्रभेदेन सर्वत्रैव व्यवस्थितः ॥ ज्ञानगम्यो सिद्धेशमुनीनां भाविता
नाना ॥ अकाराय नमस्तुभ्यं उकाराय नमस्तुते ॥ सकाराय नमस्तुभ्यं प्रणवत्रयरूपिणे ॥ ज्ञानवि
ज्ञानगुह्यात्मा कूटस्थः कूटवर्जितः ॥ द्वेता द्वैतविनिर्मुक्तो भावगम्यो महेश्वरः ॥ अग्नयः सामरू
पाय नमस्ते मंत्ररूपिणे ॥ मन्त्राणां बीजरूपाय हकाराय नमो नमः ॥ साकारो सि निराकारो देहस्थः
प्रकृतेः परः ॥ स्वयं ज्योतिरकारात्मा एकोपिवहुधा स्थितः ॥ नमस्ते ज्ञानरूपाय नमस्ते ज्ञानदायिने ॥
सर्वज्ञाननमस्ते सर्वगाय च ॥ चतुर्विंशतिनित्याने पुरुषः पंचविंशतिः ॥ सजीवस्वगुणाधीनो मायया
सत्रबाहकः ॥ नमस्ते हंसरूपाय परहंसाय ते नमः ॥ सर्वतन्वांतरस्था यच्चैतन्याय नमस्तुते ॥ स
त्वात् सर्वभूतानां जीवानां परमं परं ॥ त्वया विना न कोप्यस्ति फलदो कर्मकारिणः ॥ नमस्ते क्षररू
पाय नमस्तु त्वेपा न संज्ञके ॥ अक्षराय नमस्तुभ्यं मम नृपु विनाशिने तीर्थानां परमं तीर्थं प्रना
नां च महावतं सर्वेषां चैव यज्ञानां च वेदेव महावतः ॥ खं मनः प्राणरूपस्त्वक्षेत्रज्ञत्वं हृदि स्थितः ॥

गुरुः
२

अकर्तृत्वमुदासीनो साधनो धर्मरक्षकः ॥ नमस्ते शब्दरूपाय स्पर्शरूपाय ते नमः ॥ रसरूपस्वरूपा
य नमस्ते गंधरूपिणे ॥ देहांतरेक्षरत्वं हिवाह्यो पितृक्षरात्मकः ॥ उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मा
जगत्पतिः ॥ पृथिव्या परमं स्थानं ज्योतिराकाशमेव च ॥ पंचाभूतान्मृनेशभो नमस्ते तत्त्वविग्रहः
॥ एकपादा द्विपादश्च त्रिपादो वै चतुर्व्यदः ॥ युगे युगे च यो धर्मो नमस्तस्मै कपर्दिने ॥ ममः प्रकृति
रूपाय पुरुषरूपाय ते नमः ॥ द्वेता द्वैतस्वरूपाय नमस्ते भेदवर्जिते ॥ अमूर्त्तो सि अमूर्त्तो सि
मूर्त्तो सित्वं च मायया ॥ कर्त्ता हर्ता प्रभुः साक्षी भर्ता भोक्ता महेश्वरः ॥ विरूपाक्ष नमस्ते स्तुनील ग्री
वाय ते नमः ॥ गंगाधर नमस्तुभ्यं नमस्ते चन्द्रमौलिने ॥ इन्द्राद्या लोकपालाश्च यक्षगंधर्वकिन्नराः ॥ सिद्धवि
द्याधराश्चान्ये त्वदीशाः सर्वदेवताः ॥ नमस्ते बोधरूपाय बोधबोध्याय ते नमः ॥ नमो विश्वप्रबोधाय ज्ञान
बोधाय ते नमः ॥ स्थावरजंगमं वेदं विश्वमेतच्चराचरं ॥ कर्मसंवलितं तस्य त्रानात्वं परमेश्वर ॥ त्वं गुरुः
सर्वसत्त्वानां उपदेष्टा हृदि स्थितः ॥ अतर्क्यो सि महेशान अप्रमेयो व्ययः किल ॥ सर्वाधारे निराधा
रो जगतां सूत्रधारकः ॥ शरणो सि शरणानां पापहाकरुणाकरः ॥ भवोर्मि व्याकुलं देव रक्ष मां शरः

श्रुग
३

रागागतां ॥ कृपाकरत्वमीशानभक्तानामभयकर ॥ आर्त्तानामार्त्तिहंतात्वंकृपादव्यावलोकय ॥ जाने
त्वामीशविश्वस्यजगतोयानिवीजयोः ॥ शक्तेः शिवस्यचपरंयस्त्वंबुद्धनिरंतरं ॥ एवंनानापुकोरेणपा
र्वत्याप्रार्थितः शिवः ॥ ध्यानादुपरतश्चित्तस्तुत्याजानोमहेश्वरः ॥ तस्मिन्नावसरेदेवीसाहादाशाभ
वीकला ॥ महादेवंनमस्कृत्यनयाप्रदमन्ययकृतः ॥ अथधार्यतां सुरश्रेष्ठमदाक्यंरूपयाशिव ॥
शास्त्रेत्वनंतः पथानः कर्मभिन्नाः श्रुतामया ॥ मेमतिभामितास्तेस्तुकिंसत्येनस्मराम्यहं ॥ तस्मा
त्कथयसर्वज्ञकारणवेदशास्त्रयोः ॥ सर्वेषांचैवशास्त्राणांभेदः किंचैकवाक्यता ॥ यदुदर्शनेवि
वादश्चवितर्कोमनसिस्थितः ॥ कर्मणालभतेमोक्षः किंयोगसाधनेनच ॥ योगश्चैकः सर्वशास्त्रेषोच्यते
किमनेकधा ॥ योगस्यचयदंगानिकानितानितपोधन ॥ कथयस्वमहादेवप्रदमन्ययथार्थं पुरुः
नः ॥ कोजीवसर्वभूतस्थकाचशक्तिगुणान्तिका ॥ निर्गुणः परमात्माचजीवसाक्षीतुकः प्रभो
॥ पापपुण्यनिवद्धस्यपतितस्यभक्तार्तावे ॥ जीवस्यबुद्धसंयोगः केनोपायेनजायते ॥ व
त्तीपलितेकोदेहोज्ञानकश्चरतानराः ॥ तयोस्तंभोभवेत्केनउपायेनसुराधिप ॥ इह

पुरुः
३

शंवाक्यमाकर्षकैलासाधिपतिः शिवः ॥ कृपयालोक्यनेत्राभ्यां पार्वतीसमुवाचह ॥ श्रीइश्वर उवाच ॥
अग्यजुः सामवेदैस्तुसर्वशास्त्रैरनेकधा ॥ स्रष्टव्यार्थकल्पितोभेदो न भेदः परमार्थतः ॥ कर्ममार्गेणसं
सारेवेदमार्गेणानिश्चितं ॥ योगमार्गेणामोक्षोस्ति सयोगः शिवजीवयोः ॥ अध्यात्मशास्त्रमध्ये
तुदृश्यतेचैकवाक्यता ॥ नानात्वंनास्तियोगस्यनाम्राभेदः प्रकल्पते ॥ एकस्यबहुनामानिभेद
भिन्नान्यनेकधा ॥ तैरेभिधानैयोगस्यत्वन्नः सर्वबुवंतिहि ॥ यद्यप्यधीतनिगमाः षडंगस
हिताः प्रिये ॥ आगमाद्यानिशास्त्राणिज्ञानंनास्तिगुरुंविना ॥ तस्मादुरुसमालोच्यभजते
यः पुमान् शिवे ॥ योगज्ञानंस्फुटतस्मैकवत्तेनात्रसंशयः ॥ तारकांकोपिसंसारेप्राणिनांसद्ग
रोर्विना ॥ देवेनदर्शनंतस्यजायतेज्ञानतोधिकान् ॥ योगस्यागानिवक्ष्यामि येस्तुसिद्धानिसा
धका ॥ सविभाव्यात्मयोगस्यद्वादशार्धानिमुन्दरि ॥ आसनं प्राणसंरोधः प्रत्याहारोयथा
णा ॥ ध्यानं समाधिरेतानियोगागानिमहातपे ॥ प्रथमंचासनं दिव्यसाध्यं सर्वरुजापहं
॥ तत्प्रवेशे स्मृतं भेदेन चक्षरे देहपूरके ॥ योगस्यांगं द्वितीयं तु प्राणायाममुदाहृतं ॥ निश्च

शुग
४

लं नाभिदेशी च सर्वपापप्रणाशनं ॥ तृतीयोद्गमविद्धि पुन्याहारात्मकं हृदि ॥ ग्रंथिभेदादिके
नाथ मनोविषयनाशनं ॥ चतुर्थधारणनामस्वरचक्रे व्यवस्थितं ॥ मुधामयं महासोम्यं कवित्वं
येन जायते ॥ पंचमं भूविलान्तस्थं ध्यानं तदेदं सूचितं ॥ अथ सिद्धिप्रदं पुसायोगस्यांगः प्रकीर्त्ति
तं ॥ अथ वैद्ये मम ध्यास्थमंगं परमदुर्लभं ॥ समाधीरिति विख्यातं सर्वज्ञानावभासकं ॥ तेन
योगी महादेवि प्रोच्यते परमेश्वरः ॥ यथा ब्रह्म यथा योगो दुर्लक्षः त्रिदशैरपि ॥ षडंगानि च योग
स्य कथितानि इमानि वै ॥ ब्रह्मो योगिनः सिद्धा अंगैरेतैर्वशानने ॥ आसनं ब्रह्मणो भावः प्रा
णायामस्तु वै ध्रुवः ॥ पुन्याहारो रुद्रभावो धारणा चेश्वरे मता ॥ ध्यानं सदा शिवो भावः स
माधिपुरुषस्त्वचः ॥ भावनेनात्मसमभ्यस्य योगी ब्रह्म रूपवस्थितः ॥ इदं शानि षडंगानि व
दं त्यध्यात्मवित्तमाः ॥ प्राणा स्याद्द्विप्रचारेण सर्वेषां चैव समतं ॥ अन्यं चैव स्वरूपं तु रू
पं शक्तेर्महातेजः ॥ शृणु त्वं व्यापकं ब्रह्म दत्तं चिन्मावधानतः ॥ नाडी त्रयांस्तथासौ गुणत्रयविभावकः ॥
सजीवः प्रोच्यते सद्भिः क्रियायुक्तो हृदि स्थितः ॥ क्रिया कुण्डलिनी शक्तिः सा च माया गुणान्तिका ॥ वि

गुरुः
४

निर्मितं तया सर्वजगत्स्थावराजंगमं ॥ ब्रह्माविधुस्वरूपा या रुद्ररूपधरा च या ॥ चन्द्रसूर्याग्निमध्य
स्था सा च जीवस्वरूपिणी ॥ यो जीवः स शिवः साक्षात् प्रोच्यते शास्त्रमध्यतः ॥ पाशवद्वो यदा जीवः
पाशमुक्तः सदा शिवः ॥ माया पाशगुणैर्वद्धः सोऽपि क्षेत्रज्ञ उच्यते ॥ असं सति फले युक्तः सर्वभूतेष्व
वस्थितः ॥ अथ योगयोगमार्गेण पाशमुक्तो यदा भवेत् ॥ तदा संज्ञापरित्यक्ता स्वयं ब्रह्म भवेदि
ति ॥ स्वब्रह्मैव विख्यातं दृष्टिद्वयविवर्जितं ॥ निश्चलं शुद्धसत्त्वं च तस्य ज्ञानादिमुच्यते ॥ पा
शद्वेदो भवेन्नूनं मनः प्राणा समागमात् ॥ मनः प्राणा समायोगः प्राणवेन विना न हि ॥ प्रा
वाभ्यासतो योगी मयानुल्लोचनने ॥ प्राणवः प्रोच्यते सद्भिः प्राणाया मत्रयात्मकः ॥ अधमो
मध्यमः प्रोक्तो उत्तमः कीर्त्तितः शिवः ॥ आसनादिक्रमेणैव शनैर्योगी समभ्यसेत् ॥ त्यक्तनिद्रो
मिना हारो जितस्वाप्तो जितेन्द्रियः ॥ योगाभ्यासरतो नित्यं योगी ब्रह्मसमो भवेत् ॥ जीवस्य
शिवसायुज्यं योगाभ्यासेन पार्वति ॥ वामदक्षिणाकृत्यक्ता प्राणामूले समभ्यसेत् ॥ अ
भ्यासाद्ददयं ग्रंथिर्भिद्यते च शनैः शनैः ॥ अतर्नाडी प्रचारेण जीवः शिवमयो भवेत् ॥ स

श्रु.ग
५

गुरोपि गुरातीतः पासुहेदीप्रकीर्त्यते ॥ पाशहेदः प्रकर्तव्यः प्राणापानैकयोगतः ॥ प्राणा
पानः समायोगो नाडीशुद्धाचलभ्यते ॥ ज्ञान्वायोगविधिं सम्यक् द्वयोरेक्यं समभ्यसेत् ॥ तेना
भ्यामेनयुक्तोसौ भवतः साधकः प्रिये ॥ न भवेन्मरणात् स्पृजणपलितवर्जितः ॥ वलीप्रकृतिविख्याताप
लितं पुषः स्मृतः ॥ स्थूलसूक्ष्मादिभिर्भावैर्द्वावेतौ समस्थितौ ॥ रजो रजस्तयोर्नामसूर्यचन्द्रमसोपि
ये ॥ सामरस्यदाशरन्येतदास्तंभनउच्यते ॥ वलीपलितयोजनंस्तंभनंचनिगद्यते ॥ नूतनत्वश
रीरस्यशताकदूदउच्यते ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णोजायते योगविन्नरः ॥ तावच्छरीरेवाहं क्यं दृश्य
ते विनिवर्तते ॥ पुनः पुनर्न संदेहो यावद्धनसमावधिः ॥ शतसंवत्सराभ्यासाद्वाहं क्यं त्यज्य
ते पुनः ॥ मृत्युजित्वा तदा योगीनिः शंको विचरे क्षितौ ॥ तावदपक्षयोदृष्टस्त्वभ्यासो नैव यो
गिनः ॥ यावन्निरंजनः स्वात्मानस्थिरो जीव संश्रुतः ॥ बहुकालसमभ्यासात्स्थिरो भवति सुव
ते ॥ सिद्धिः सर्वगुरोपेत्तो नानाचिह्नैरुपस्थितः ॥ पश्चान्नास्ति रुजो देहो वाहं क्यं नैव विद्यते
॥ सुतनुर्वित्तनुः कापि प्राणिना प्रतिभासते ॥ अतर्क्यमहिमायस्मान्नास्मान्ननावमानये

गुरुः

५

त ॥ अश्रद्धधानो पात्मानास्मिको भिन्नसंशयः ॥ हेतुको वकवृत्तिश्च ज्ञेयां ज्ञानी न गोचरः ॥ न
स्पृहीलोन जानाति निन्दा कुर्वन्निषेधमाः ॥ योगीश्वरस्य पापिष्ठापतति नरके क्व वं ॥ कस्यापि
योगिनो देहे वितर्क्य नैव कारयेत् ॥ क्रीडति त्रिसुलोके सुयथा वै प्रकृतौ पराः ॥ योगेश्वरस्य योग
स्य योगशास्त्रस्य पार्वति ॥ निन्दाचये प्रकुर्वन्ति राक्षसास्ते नराः क्षितौ ॥ पाखण्डिनः पापराता
स्वधर्मविमुखा स्मृते ॥ ये र्वा नमानितो योगी ज्ञेयां तत्राभभूतले ॥ आयुः कान्तिर्यशः पुरापन
श्नते तस्य सुवते ॥ यस्य योगे मतिदुष्टा जायन्ते मोहरूपिणी ॥ पुनिकूलो यस्य धर्मो योगस्त
स्य नरो यते ॥ सोपि गर्भे द्विवदुःखभुंक्ते चैव निरतरं ॥ यस्य यस्य यथा कर्म तस्य तस्य तथा मतिः ॥ पा
पपुरापाश्चितो भावो जायते प्राणिनां प्रिये ॥ वायुर्प्रकृतिमयोगदूते भव्यवस्थितं ॥ मनः प्रा
णास्य योगेन नाम देहप्रीयते ॥ सांख्ययोगा विमोदे हे मनः प्राणानगात्मजे ॥ द्वयोरेक्यं न जा
नति स भवति पुनः पुनः ॥ यावन्मनस्तत्र मरुत्पुटत्रिंशो वन्नरुचापि मनः प्रवृत्तिः ॥ तत्रैकनाशा
दपरस्य नाश एक प्रवृत्तेरपर प्रवृत्तिः ॥ श्रद्धास्ति यस्येन्द्रियवर्गवृत्तेर्विध्वंसने मोक्षपदस्य सि

शु.ग
६

कि॥ तथापि साध्यः पवनस्य नाशः षडंगयोगादिनिवेशेन ॥ यदे मनः सेवे प्राणो यः प्राणस्तन्म
नः स्मृतं ॥ क्षराक्षरस्वरूपेणावर्तते सर्वजंतुषु ॥ मनप्राणसमत्वेन मोक्षो भवति नान्यथा ॥ एत
उक्तं मन्त्रोक्तेन देयं यस्य कस्यचित् ॥ ॥ इति श्री अकुलागमे महातंत्रयोगसारसमुच्चये प्रथ
मः पटलः ॥ ॥ श्रीदेवुवाच ॥ अद्य मे सफलजन्म अद्य मे सफलतपः ॥ अद्य मे सफलं ज्ञानं त्व
त्पुसादादुवाच ॥ कर्म कर्मद्वयं प्रोक्तं सर्वशास्त्रे महेश्वर ॥ निर्द्वारं न च वेतस्य संशयो वर्तते म
म ॥ विकर्म कीदृशं ज्ञेयं कं दमूलं शुभाशुभं ॥ मनोवस्था चतुर्कं च धर्मा धर्मविचारण ॥
संसारबंधनं देवकी दृशं मुक्तिं लक्षणा ॥ कीदृशं मार्गं चैव भावाभावो तथैव च ॥ लयो
होमंत्रयोगो राजयोगस्तु शकर ॥ सहजं च तथा ज्ञानं कथयस्व सुरेश्वर ॥ ॥ श्री इश्वर गुरुः
उवाच ॥ वेदसारं त्वया देविकृतं प्रध्नसमुच्चयं ॥ क्रमेण कथयिष्यामि शृणु त्वं हृदि धार
य ॥ किं कर्म किमकर्म तिकवयो मयत्र मोहिता ॥ तत्रैकं प्रवक्ष्यामि यद्वा त्वा मोक्षं मशुभा
त् ॥ कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ॥ अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणा गतिः ॥

कर्मक्षरविज्ञानं नीत्यादकर्माक्षरसंज्ञकं ॥ क्षराक्षरविनिर्मुक्तं विकर्मं प्रतिपद्यते ॥ विकर्मसत्त्वं संसिद्धं समा
नं वह्निं लिङ्गकं कर्मशीतां शुनिर्दिष्टं प्राणोत्तैव प्रतिष्ठितं ॥ अकर्मसूर्यरूपेण अणुने संस्थितं सदा ॥
एते भेदाः समाख्याता कर्मा कर्मविकर्मजाः ॥ कर्मण्यकर्मयः पश्येदकर्मणि च कर्मयः ॥ सबुद्धिमान् अतु
ये युसयुक्तः कल्मसकर्मकृत् ॥ विन्दुनादस्वरूपेण कर्मद्विधा स्थितं ॥ अथ कन्दं प्रवक्ष्यामि मूलं वै सर्व
कारणं ॥ समन्वयो भ्यसेद्यो गी सयुक्तः कल्मसकर्मकृत् ॥ कर्मकर्मविचारो यगुह्य एव उदाहृतः ॥ नाभिम
ध्ये महादेवि स्थितं कंदं शिवात्मकं ॥ सोमसूर्यहविस्तत्र शक्तिस्त्वाहेति मंत्रितं ॥ कालानलसमाकारं प्रस्फु
तं शिवालयं ॥ दशधा तु समोपेतं पंचतन्मात्रवर्जितं ॥ तं जीवं जीवलोकस्य प्रकृत्या धिष्ठितं स्वयं ॥ विना
येन मृतं मन्ये तं कंदं देहं संस्थितं ॥ वातातो भवेत्सोपि मंत्रपीठं निगद्यते ॥ विद्यापीठं भवेत्तस्य मुद्रा
मण्डलमेव च ॥ नन्मूलं सर्वचक्राणां गहाणां चरविर्यथा ॥ कंदमूलमिदं भेदे शुभाशुभमथ शृणु ॥
शुभं शिवमतं प्रोक्तं मशुभं प्रकृते र्मतं ॥ शुभाशुभतरं विद्विशाश्च तं ब्रह्मणो मतं ॥ चतस्रो मनसो
वस्थास्ताविज्ञेयाः कलेवरी ॥ जायन्तव प्रमुमुक्षुश्चतुर्णां वस्थानभेदतः ॥ हृदये पुंश्च मावस्थादितीया

अ.ग
७

शोडशानगा॥ तालुमध्ये तृतीया नुचतुर्था व्योमां ध्वके॥ ज्ञातव्या प्रागेनैव सुषुमां नर्गता प्रिये॥ देहेषु वस्थि
ताः सर्वोऽन्ति भेदान् नो मया॥ मनोवस्था चतुष्कं तु द्विविधं कथितं मया॥ पथमे संप्रवक्ष्यामि धर्मा ध
र्मस्य लक्षणां॥ धर्मा धर्मवुभावेनो ममागौ तु शरीरिणो॥ अग्रियो मात्मको विद्धि अहोरात्रि स्वरूप
को॥ सत्त्वा न्त स माख्यातो शुक्ल क ह्नो नुतावभो॥ सूर्यचन्द्रमसो ज्ञेयो स्थिरा स्थिरपरा परो॥ द्या
वा पृथ्वीति विख्यातो सदसो क्षराक्षरे॥ दा सुपर्णा विमो जीवो पद्यते वेदशास्त्रयोः॥ भेदा भेदो मा
क्षवधो चित्ता चित्तो च वर्णयते॥ इण्डपिं गलना माख्यो जाह्नवी यमुने च नो॥ किं पुनर्वहुनोक्तं न वि
द्याविद्यात्मको प्रिये॥ नानाभिधान सज्जानो धर्मा धर्मो प्रतिष्ठितो॥ उर्द्धं सजे भवेद्भर्मो अधश्चाधर्मस
जकः॥ असंजतु परब्रह्म सज्ज जीवस्वरूपिणी॥ विन्दुनादपथो द्वौ नुरजस्तमस्वरूपको॥ हरिह
रावनद्वौ द्वौ सर्वदेहेषु वस्थितौ॥ धर्मा धर्मात्मको वेनो मध्ये मिश्रो क्रियात्मको॥ रागादिमानि
नेका ये येनात्मानं प्रपत्स्यते॥ येस्तु पश्यन्ति चात्मानं नित्यानन्दं निरजं॥ प्रेक्षिणां साक्षिणां नि
त्यं भाषते परमेश्वरः॥ भावाभावद्वयोर्योगोऽस्मिन् शास्त्रे व्यवस्थितः॥ अथान्यं परमं वक्ष्ये शृणु

गुरुः
७

भेदं तृतीयकं॥ व्ययं तु त्रिगुणः पिण्डो ज्ञातव्यो लिंगसंज्ञकः॥ स्त्री पुंनपुंसकं ज्ञेयं स्तमः सत्त्वो रजस्त
था॥ पथमो मूर्तिमान् चित्तः कमत्वं च कलात्मकं॥ स एव जीव उद्दिष्टः संसारी चेतनो मतः॥ क्षत्रजः क
र्मना मेतिका लश्चात्मानि गृह्यते॥ एकोऽपि बहुधा भिन्नस्तत्वे तत्वे व्यवस्थितः॥ अनेकाकाररूपो हि
फले सक्तो निबध्यते॥ धर्मा धर्मात्मको बंधो जीवस्य परिकीर्तितः॥ तेनैव संसृतिस्तस्य पुनः पुन
र्भवांतरे॥ एवं संसारबन्धो मो कालचक्रे प्रतिष्ठितः॥ अथान्नः संप्रवक्ष्यामि मुक्तिभेदं सुदुर्लभं॥
धर्मा धर्मविनिर्मुक्तं यदि चित्तं निराश्रयं॥ तदानिर्वाणारूपा सा मुक्तिर्भवति योगिनां॥ चित्तं
जीवितमाख्यातमचिन्नमराणां ध्रुवं॥ चित्ता चित्तसमो भूत्वा जीवन्मुक्तिरिहोच्यते॥ जीवितं
मराणां चैव संक्षेपात्कथितं मया॥ अथान्नः संप्रवक्ष्यामि भावाभावोद्दिष्टं तौ॥ भवः प्रवेशमात्रे
ण निर्गमो भावसंज्ञकः॥ भावाभावविनिर्मुक्तः स्वभावो ब्रह्मसंज्ञकः॥ भावः प्राणा समाख्यातं अ
भावो येन शब्दितः॥ प्राणापानसमायोगाद्यां निबध्य पथं प्रिये॥ शून्यं सर्वनिराभासं स्वरू
पं यत्र चिन्त्यते॥ अभावयोगः संप्रोक्तं चतुर्थं योगलक्षणं॥ लययोगो हठश्चैव मंत्रयोगस्त

अग
८

नीयकः॥चतुर्थो राजयोगश्च एकस्य हिकेवलः॥क्षेत्रज्ञः परमात्मा च द्वयोरैक्यं कथं भवेत्॥लययो
गमिदं भेदे हठयोगमिदं शृणु॥हकारं सूर्यं संज्ञे तु ठकारं चन्द्रं पिण्णं॥चन्द्रसूर्यं समीभूते हठयो
गो निगद्यते॥मकारेण मनः प्रोक्तं त्रकारं प्राण उच्यते॥मनः प्राणसमायोगो वै मंत्रसंज्ञकः॥अ
पानवृत्तिमाकृष्य प्राणो गच्छति मध्यमे॥रजते गगना भोजे राजयोगस्तु ते नमः॥इन्द्रः सूकारं
संज्ञो यो हकारः कथ्यते रविः॥तयोर्जातं निराकारं सहजं तं विदुः प्रिये॥नमामतां तं रभेदो न
भेदः परमार्थतः॥गुरोः पादप्रसादेन एकस्य प्रकाश्यते॥सर्वभावविनिर्मुक्तं क्षेत्रज्ञं ब्रह्मणि
न्यते॥एतद्दानं च ध्यानं च शेषो न्योगेऽथ विस्तरः॥॥इति श्री ब्रह्मकुलागमे महातंत्रे योग
सारसमुच्चये ईश्वरपार्वती संवादे द्वितीयः पटलः॥॥श्रीदिमुवाच॥नानापथजुषां
पुसा मे को गम्यस्तु कथ्यते॥योगगम्यं परं ब्रह्म इत्युक्ती कवचप्रभो॥नेति नेति श्रुतिपू
ते निर्द्धारं किं निषेधतः॥तत्त्वार्थवदनेनाथ यथा वेदप्रतिष्ठितं॥यदृच्छन्त्यं संज्ञं तु यदृ
च्छं भाववर्जितं॥केनोपायेन तत्प्राप्य यत्पदं परिकीर्तितं॥अदृश्यं भावनां स्ति दृश्यमा

गुरुः
८

न विनश्यति॥अवर्णमस्वरं ब्रह्म कथं ध्यायंति योगिनः॥अत्रार्थे संशयो देवमहान्मनसि वर्तते॥
श्रुत्यर्थः कीदृशः शंभो स्फुटी कुरु जगधरा॥किं मद्यं मे धुनं मांसं सत्यान्तमनुत्तमं॥विन्दुपातं च
तत्सर्वं ग्रसा केचनुरार्थमे॥॥श्रीईश्वर उवाच॥नानापथविचारो यं श्रुत्यर्थं वाचधारय॥अमू
र्त्तिभावनायानुयथार्थप्रवदाम्यहं॥मद्यं मे धुनं मांसं च सत्यान्तमनुत्तमं॥विन्दुपातं च ग्रसा
श्च शृणु द्विधियुक्ता क्रमः॥ईडापिंगलनामा रण्यो पथो ह्यमुविभूयितो॥नानापथसमाख्यातौ सेव्य
ते योगिभिः सदा॥तयो रभ्यासयोगेन उर्द्धमार्गं प्रवर्तते॥येन मार्गेण गंतव्यं ब्रह्मस्थानं निगमयं॥
नानापथजुषां देवियो गोवेदे प्रशस्यते॥न गच्छन् पुनरावृत्तिं तं रते भवसागरं॥नानामार्ग
प्रकारेण मोक्षो नास्ति इति बुवन्॥तेन सर्वदुःखावाशास्त्रनिर्द्धारजिताः॥शास्त्रस्य हृदयं चान्यत्र
लापचान्यथा प्रिये॥किं कारणं महोद विविधं भुमाया विमोहिताः॥विविचित्रकर्मसंबन्धादुद्धिभेद
प्रजायते न स्मरंति पातं त्वं सतां संगं विवर्जिताः॥अथ श्रुत्यादिभिर्वाक्येनेति नेतीति संस्मृतं
॥प्रथमं शक्तिनिर्द्धारं नकारं स द्वितीयके॥शिवशक्त्यात्मकं ब्रह्म प्राणवसं व्यवस्थितं॥न

अ.ग.
६

जानेति परं भावं देवस्य परमेश्वरि ॥ नानाक्षरं द्विती यंतु नीव इत्यभिधीयते ॥ तयोरेक्यं नि
राकारं प्रत्यक्षं ज्ञानवक्षुषा ॥ अमूर्तेर्भावना विदि प्राणा यामे न नान्यथा ॥ तस्मात्सर्वप्रय
त्नेन प्राणा यामसमभ्यसेत् ॥ एवं भावयेदेवेशि समयोगं परं ध्रुवं ॥ आधारसंस्थितं ताव
त्तया वद्वत्सलयंगत ॥ मद्यमेथुनमासानिये द्वियंति महेश्वरि ॥ ते पतंति महाद्यौरंगे रवे
नात्र संशयः ॥ रक्तमद्यं विजानीयात् शुक्रं मांसं सुरेश्वरि ॥ यासुरात्वं महेशानियद्दी जंतद
हं प्रिये ॥ हस्ते पद्मं विजानीयाः पात्रं प्रेतं तुल्ययेत् ॥ तन्मध्ये चिन्तयेद्देवं मनसानन्दरूपि
तां ॥ अविद्यामदिराज्ञेया भ्रामिका विश्वरंजिका ॥ विद्यामांससमुद्दिष्टं मोचकं वार्द्धगा
मिव ॥ विद्याविद्यात्मकं विन्दुं तृतीयं समरूपकं ॥ मेथुनं तत्परं देवि ज्ञातव्यं मोक्षसंभवं
॥ अविद्यापानसंस्थानुसुविद्या प्राणमाश्रिता ॥ मेथुना मेथुनं प्रोक्तं त्रिसंज्ञं विद्वि सु
ब्रते ॥ बाह्यमद्यरतो यस्तु मेथुने मांसभक्षणे ॥ ते सर्वे न रक्षयन्ति इति सत्यं वचो म
म ॥ विन्दुवाक्यतेनादोमद्यपानं तु तस्मत् ॥ कलयाक्षयते विन्दुस्तेन वै मांसभक्ष

गुरु
६

तां ॥ अन्यथा ते दुराचारा पापिष्यन् ज्ञानवैर्जिताः ॥ प्रवर्त्तते कुमार्गेण सर्वे ते अधमास्मृताः
॥ अभक्षं भक्षते योगी अपेयं पिवते सदा ॥ अगम्या गमनं नित्यं स योगी नात्र संशयः ॥
अभक्षकालमित्याहुरपेया परमाकला अगम्यं परमं स्थानं योजानाति सतत्त्ववित् ॥ इ
त्थं सर्वमहादेवि ज्ञातव्यं योगसाधने ॥ मद्यमेथुनमांसं च संक्षेपात्रिगुणात्मकं ॥ चन्द्र
सूर्याग्निसेयोगश्चिन्तनीयो मुमुक्षुभिः ॥ इदं गुह्यं मया रक्ष्यतं गोपनीयं प्रयत्नतः ॥ रह
स्य परमं वीजमिदं ज्ञानमनुत्तमं ॥ यथान्यत्संप्रवक्ष्यामि सत्या नृतविचारतां ॥ अदि
ति प्राणा सत्त्वेन सवन्दः सरविः स्मृतः ॥ ॐ कारं विन्दुशक्तिं तु साक्षिणं पुरुषं हरिं ॥ एवं
तु त्रिविधं सत्यं ब्रह्मा विष्णुशिवात्मकं ॥ त्रिपादं च त्रिवेदं च त्रिगुणं स्मृतं ॥ अधमं मध्य
मं लीनं मध्यमं चोत्तमं स्थितं ॥ उत्तमं चोर्द्धगं विद्वि ब्रह्म सत्यं प्रवक्षते ॥ सत्यं ब्रूयात्प्रि
यं ब्रूयात्तु ब्रूयात्सत्यमव्ययं ॥ सत्यं च नानृतं ब्रूयादेव धर्मः सनातनः ॥ ॐ मित्येका
क्षरं ब्रह्म सत्यमात्मैतकीर्त्तितं ॥ असत्यं चान्यथा प्रोक्तं क्षरे भावे प्रतिष्ठितं ॥ प्राणास

सत्यं ४

अ. ग.
१०

त्यमिति व्यातमसत्यं तद्विपर्ययः ॥ सत्यान्तमिदं वाक्यं प्राणोचैव प्रतिष्ठितं ॥ धर्मवद्विभवे
तस्यादसत्याद्धर्मसंक्षयः ॥ तस्मात्सत्यं पुनरुक्तमसत्यं परिवर्तयेत् ॥ बुद्धिसंज्ञा तु यावाचा
पश्यंती प्रणवे स्थिता ॥ तयो रुच्चारतश्चोर्द्धं प्राणो वे मध्यमे पथि ॥ एतत्सर्वं विजानीयात्
सत्यं शृणु सांप्रतं ॥ द्वितीयाधूमरूपा च वारुणी वै वैरवरी स्मृता ॥ तस्यादुच्चारतो देवि
प्राणो गदन्त्यधो मुखः ॥ अन्तर्गतं तस्मात्स्यात्तं तमो रूपं हृदि स्थितं ॥ शब्दा पशब्दभेदे
न सत्यासत्यं प्रकीर्तितं च चलं त्वान्तर्गतं त्वत्कानिश्चलं सत्यं मुञ्चयेत् ॥ सत्येन सर्वमाप्नो
ति सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं ॥ तत्सत्यं रेचकं प्रोक्तं शिवाख्यां दादशांतं गं ॥ विन्दुपातं त्वया य
द्यं त्वया देवि शुभानने ॥ तथा तस्य स्वरूपं हि प्रवदाम्यखिलांतुते ॥ विन्दुर्विद्विः शिवो विं.
दुविन्दुः विष्णुः पूजापतिः ॥ विन्दुः सर्वगतो देवो विन्दुश्चैलोक्यदीपनः ॥ एकोपि त्रिभिर्भा
वेष्टवर्तते सर्वतंतुषु ॥ निवृत्त्या जीवते विश्वं प्रवृत्त्या संहरेत्तु सः ॥ यथा विन्दुश्च लोभू
त्वा गुणालिं गोप्रवर्तते ॥ तदा वै स स्मृतिस्तस्य गर्भवासः पुनः पुनः ॥ कालेना कलिः

गुरुः
१०

तं पिण्डं पिण्डः कालस्य भोजनं ॥ स विन्दुः कालरूपेण यस्य स ते स चराचरं ॥ नान्यः कालोऽस्ति भूतानां
नान्यो भवति रक्षकः ॥ जीविते मार्गोचैव विन्दुरेकः प्रशस्यते ॥ अधो मार्गस्थितो विन्दुः प्रवृत्तिस्त
न कथ्यते ॥ निवृत्त्या क्षोभने विन्दुर्द्वयं मार्गव्यवस्थितः ॥ प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च जीवितं मरणं क
वं ॥ विन्दुश्चरति तत्सर्वमभेदं त्रिदशेऽपि ॥ वरिस्थानं परित्यज्य सूर्यस्थानं समाश्रितः ॥ यदा
विन्दुस्तदा देहः पतनेनात्र संशयः ॥ शरीररक्षणार्थाय विन्दुरेकः प्रशस्यते ॥ उर्द्धगदन्त्यधो
भागान्नदा कालौ लयं गतः ॥ विन्दुपातेन बह्वन्वमृत्युर्भवति दीहना ॥ स एव रेचको वायुध्याय
ते योगिभिः सदा ॥ वायुना साध्यते विन्दुर्न चान्यद्विन्दुसाधनं ॥ सिद्धे विन्दुमहारत्ने सर्व
सिद्धिः प्रजायते ॥ एष विन्दुः स माख्यातो गुणत्रयविभागकः ॥ उत्पत्तिस्थिति संहारविन्दु
रेको हिकारणं ॥ नान्यो विन्दुः शरीरे स्मिन् चेतन्यं विन्दुः रूपिणं ॥ तस्याभ्यासप्रयोगेन मृत्युं
तरति योगवित् ॥ मरणं विन्दुपातेन जीवने विन्दुचारणात् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन विन्दुर्वै
सधरेत्त्वयं ॥ आयुष्यं वर्द्धते नित्यं यदि विन्दुस्थिरो भवेत् ॥ चंचलत्वे क्षयं याति मृत्युर्भ

रुच्यते ॥ अन्तात्संजायते विन्दुः स विन्दुर्धातुसंज्ञकः ॥
एवं ज्ञानी विजानाति तं शिवं विन्दु

अ. ग.
११

वनिदेहिनां॥चंचलेचंचलंसर्वनिश्चलैर्निश्चलंभवेत्॥चंचलत्वंपरित्यक्त्वाएकंनिश्चलमाश्र
यात्॥तदासोनिश्चलोभूत्वारक्षतेदेहपिंजरं॥कालोप्यकालतोयातिइतिवेदविदोविदुः
॥ब्रह्मरूपोभवेद्देहोअभ्यासात्पवनस्पृच॥अमूर्तध्यानयोगेनअदृशो जायतेस्वयं॥जी
वमुक्तिरितिख्यातोनान्यथा मुक्तिरुच्यते॥देहेगतेचयामुक्तिःसामुक्तिर्भावसंज्ञके॥ए
तत्सर्वं समाख्यातंविन्दुनिर्धारणस्वयं॥चतुर्थेग्रामपर्यायशृणुष्यायतलोचने॥अथो
ग्रासाःमुनेःप्रोक्ताःषोडशारणवासिनः॥द्वात्रिंशल्लुगृहस्थस्ययथेयं ब्रह्मचारिणः॥अ
नेनेव प्रकारेणावृथितंयोगमुत्तमं॥यत्रयत्रचसंदेहोवर्ततेहृदयेतव॥तत्रतत्रकुरुपु
त्रंशास्त्रमध्येस्वशक्तितः॥॥इतिश्रीशुकुक्तागमेमहान्तरेयोगशास्त्रसमुच्चयेमू
र्तभावनानामष्टतीयपटलः॥॥श्रीदेव्युवाच॥पुनःपुनर्नष्टमिच्छामिचपुनःपुनः॥अ
न्यथानिश्चयोनास्तिकरुणंकुरुमेप्रभो॥संसारभयभीताहंरक्षारक्षमहेश्वर॥कृपांकु
रुष्यमेनाथसंशयछेदकारक॥सूचितःसूत्रमार्गेणाविदमध्यजगत्पते॥अग्निधूमा

गुरुः
११

पृष्ठमि ३

त्मकःपंथाउत्तरंदक्षिणायनं॥कागतिर्वह्निमार्गेणाधूममार्गेणाकागतिः॥अग्निधूमस्वरूपंतुव्यक्तंकुरुमह
ेश्वर॥चन्द्रसूर्यस्यसंसारोप्राणाग्निहवनंतथा॥वियुवंसूर्यरूपंचमध्यस्थभवमोचकं॥हंसारं प्रणवंदे
वयेनव्याप्रेजगत्रयं॥अन्यच्चगृह्यसंकेतंयद्यस्तिकथयस्वमे॥॥श्रीइस्वरउवाच॥साधुसाधुच
पापयंलोकसदुरुणापरं॥अध्यात्मिकंस्वभावस्थंगीताशास्त्रेषुसंस्मृतं॥अग्निर्ज्योतिरहःशुक्लःषण्मासाऽन्न
रसःषण्मासादक्षिणायनं॥यत्रचांदमसंज्योतिर्योगीप्राप्यनिवर्तते॥गीताशास्त्रस्यभावार्थं तत्रप्रय
नजानंति यथार्थतः॥पुनपंत्यन्यथायुक्त्याभामिताविधुमायया॥अग्निधूमात्मकोमार्गेवा तागच्छंतिब्रह्
मदक्षिणसंज्ञको॥ईडापिंगलनामाख्योप्राणापानप्रवाहको॥ईजायांसंस्थितःप्राणअपान उल्लविदोजन
पिंगलाश्रितः॥प्राणोवह्निमुद्दिष्टोपानोधूमःप्रकीर्तितः॥वर्ततेसहयोगेनपरस्परविल धूमोरात्रितथ
क्षणा॥एकस्यआश्रयंब्रह्मद्वितीयस्यप्रभाश्रयः॥गमागमप्रयोगेनउत्तरेदक्षिणोस्थितो॥
अन्योन्यगतिसंचारान्संक्रातिःसविधीयते॥वामनाडीस्थितोजीवोनामभिःसप्रसस्यते॥
अग्निर्ज्योतिरहःशुक्लःषण्मासादक्षिणायनं॥तत्रचांदमसंज्योतिःसूर्यमध्येव्यवस्थितः॥

शुक्लःषण्मासाऽन्न
रसःषण्मासादक्षिणायनं
यत्रचांदमसंज्योतिर्योगी
प्राप्यनिवर्तते॥गीताशास्त्रस्य
भावार्थं तत्रप्रय
नजानंति यथार्थतः॥पुनपंत्य
न्यथायुक्त्याभामिताविधुमायया
॥अग्निधूमात्मकोमार्गेवा
तागच्छंतिब्रह्म
दक्षिणसंज्ञको॥ईडापिंगलनामा
ख्योप्राणापानप्रवाहको॥ईजायां
संस्थितःप्राणअपान उल्लविदोजन
पिंगलाश्रितः॥प्राणोवह्निमुद्दिष्टो
पानोधूमःप्रकीर्तितः॥वर्ततेसह
योगेनपरस्परविल धूमोरात्रितथ

CM

5

10

20

25

30

35

शुक्र
१२

योगतलेन मार्गेण गतं ति भवसागरे ॥ शुक्रकृष्णगतीं ते जगत्तः शाश्वते मते ॥ एकया यावत् न वृत्ति
मन्यया वर्त्तते पुनः ॥ उत्तरं त्वयं न प्राणो ह्यपानो दक्षिणा यनः ॥ सत्ये च यामदिभागे ज्ञातव्यमयनद
यं ॥ तथोर्ध्वान्पसंज्ञो वेत्तुं तं दक्षिणा यनः ॥ दुर्लभं तत्र संसारमविद्याकवचेन सां ॥ प्राणोत्प
पानसंचारमपाने प्राणा संस्थितिः ॥ एकश्चासौ द्विधा भूतश्चाया वक्ष्ये वस्थितः ॥ वक्षेणार
हिताद्यातच्छाया रहितो दुमः ॥ प्राणापानौ तथा भेदे देहमध्यवस्थितौ ॥ अनेन वायवो
देहे देहे स ह्यनुदाहृताः ॥ तथापि स्थिरकर्तारो प्राणापानौ स्मृतावुभौ ॥ प्राणाश्चन्द्रमयो जे
यो पानः सूर्यमयस्तथा ॥ उभाभ्यां पिण्डनिष्पन्निजायते स्थिति संहृदि ॥ चन्द्रसूर्यद्वयौ
थिर्भेद्यते प्राणा संयमात् ॥ परे ब्रह्मणि जीवो यं सायुज्यं प्राप्यते क्व ॥ २४ ॥ श्रीचन्द्रसूर्य
मध्यस्थमुत्तरं दक्षिणा यनः ॥ अग्निधूमात्मकः पंथाकथितः सौपपत्रिकः ॥ २५ ॥ प्राणाग्नि
होत्रं प्रथमं शृणु त्वं देहमध्यतः ॥ अपुनर्भवदं पुराणं सुगोप्यं कथयाम्यहम् ॥ २६ ॥ अपाने ज
हति प्राणां प्राणोपानं तथोत्तरे ॥ प्राणापानगती रुद्रा प्राणापानपरायणाः ॥ २७ ॥ अपरे

गुरुः
१२

नियता ह्यप्राणान्याणो युजुहति ॥ सर्वे ष्येते यज्ञविदो यज्ञक्षपितकल्मसाः ॥ २८ ॥ समा
नाड्यन्ति तो वहिस्तत्र मध्ये असुदयं ॥ स्वाहोच्चारितमन्त्रेण हन्त्या यज्ञः प्रकीर्तितः ॥ २९ ॥ प्राणा
ग्निहोत्रं परमं पवित्रं येनैव कालो विजितश्च सद्यः ॥ देहस्थितं रोगजरापहारं मोक्षस्य सारं मु
नयो वदन्ति ॥ ३० ॥ पक्षद्वयविनिर्मुक्तं चित्तं मध्यगतं भवेत् ॥ विद्युवंतं विजानीयाद्वाभा
वविवर्जितं ॥ ३१ ॥ स्वभावश्चोत्तरं पक्षं च भावो दक्षिणाः स्मृतः ॥ हंसस्य परमेशस्य पक्षे
र्याप्रचराचरम् ॥ ३२ ॥ सितासितानुभौ पक्षौ कथ्येते चन्द्रसूर्यको ॥ द्वे पक्षे गतिहंसस्य अ
धोर्ध्वौ वामदक्षिणौ ॥ ३३ ॥ एकः पक्षो भवेत्स्थिरे को संहारनेत्रयम् ॥ स्थिरसंहारको
हंसो येन विश्वं प्रगोपितं ॥ ३४ ॥ तं हंसं परमानन्दशिवमद्वयमक्षयं ॥ गुणैः पादप्रसादेन
ज्ञातव्यं तु विचारणम् ॥ ३५ ॥ हंसस्य वमतः कालो जीवो यं सर्वदेहिनाम् ॥ अथ प्रमाणायोगेन
ब्रूते सर्वं शुभाशुभम् ॥ ३६ ॥ चंचलत्वं भवेत्तस्य अधोवायुसमाश्रयात् ॥ वातद्वयसमाहा
रं हंसो निश्चलतां गतः ॥ ३७ ॥ निश्चलत्वं भवेत्सर्वमणिमादिगुणाद्यकम् ॥ देहे मु

श्रुग
१३

ब्रह्मणिमादिगुणाद्यकं ॥ देहमुक्तिमवाप्नोति विचरो जायते नरः ॥ स्थिरत्वेनैव हंशस्य विद्युवेन वि
ना भवेत् ॥ विषुवं साधयेत्तस्माद्देहाग्नयनपो ननु ॥ अग्निधूमात्मके मार्गे मध्यलोनिं पुरास्यते
॥ विषुवं विजानीयात् ॥ अयुक्षं फलदायकं ॥ ४० ॥ अहं प्राणाश्च विज्ञेयो अपानो रात्रिमेव च ॥
साधनं विषुवं साध्यं वर्द्धनं पुण्यकर्मणा ॥ अहोरात्रिद्वयोर्मध्ये ब्राह्मी संचारिणी कला ॥ सा
संध्या कुलनिष्ठानां विषुवं परिकीर्त्तितं ॥ ज्ञानरूपा परा संध्या उपास्य मुनिपुंगव ॥ विषु
वेन विनानास्ति तस्माद्विषुमवाश्रयेत् ॥ सर्वकामाप्तिविषुवं निर्वाणफलदायकं ॥ धर्मा
र्थकाममोक्षाणां विषुवं सुप्रसिद्धिदं ॥ नाडीत्रयं त्रिशूलं च शक्तित्रयमुदाहृतं ॥ प्राणा
त्रयं चक्षुःत्रयं तथा वै मनसत्रयं ॥ मार्गत्रयं त्रिपादं च व्याहृतित्रयमुच्यते ॥ लोकत्रयं त्रि
कालत्रयं त्रिवेदमक्षरत्रयं ॥ अग्नित्रयं तथा चान्यंगंगादिसरितात्रयं ॥ विदत्रयं त्रिभाग
स्तु गंगात्रयमुदाहृतं ॥ संध्यात्रयं त्रिवर्गं च त्रिचक्रं चामनत्रयं ॥ विन्दुत्रयं त्रिवक्त्रं च त्रि
कूटं शिखरं च ॥ त्रयीमयजत्सर्वं त्रिधा भूतं व्यवस्थितं ॥ श्रुवस्था त्रितयं स्थानं तं तं विषुव

गुरुः
१३

मुच्यते ॥ शिवशक्तिसमाचो गे विषुवं वेदमंमितं ॥ पुण्यनेलभने ज्ञानं नान्यथादर्शनं भवेत् ॥ यत्तदा
दिकं पुण्यं तत्पुण्यं सर्वसाधनं ॥ प्राणसंयमने पुण्यं निर्गुणं मोक्षकारणं ॥ इदं ते ज्ञानं सर्वस्वं क
थितं सर्वतो मुखं ॥ विषुवं प्राणं ज्ञानं तस्मात्त्वं देहमध्यतं ॥ प्राणं तारकं बुद्धिं त्रिधा यं नियोगि
नः ॥ तद्ज्ञानेन तत्क्षणात्सिद्धिं यतेनात्र संशयः ॥ बुद्ध्या विदुश्च रुदुश्च इश्वाश्च सदा शिवः ॥ ये केचि
देवताश्चान्ये इन्द्राद्याः कुरुयन्तथा ॥ यक्षकिनरा गंधर्वः पिशाचो राक्षसाः ॥ सिद्धविद्याधर
राश्चैव खेदना उडिजास्तथा ॥ स्थूलसूक्ष्मजगत्सर्वं प्राणैः संस्थितं सदा ॥ प्राणं च परिच्यक्त्वा
योन्यमन्त्रमुपासते ॥ न सिद्धिर्जायते तेनोक्त्यकोटिशतैरपि ॥ क्रिया नास्ति कर्मयोगो नास्ति मे
त्रा उच्यते न ॥ प्राणवेन विना लोके तस्मान्प्राणवमभ्यसेत् ॥ अनेन नाम पर्याये स्तारकं परिकीर्त्तितं
॥ हंसनादं परं बुद्ध्या प्राणवः सर्वतो मुखं ॥ सततं सर्वमया व्याप्तं हृदये परिभावय ॥ इति स्तुतौ नव
कव्यमित्याजोपमिश्रि ॥ ॥ इति श्रीशुकलागमे महान्तं त्रैयोगसारसमुच्चये इश्वाचार्यनी
संबोदे चतुर्थः पटलः ॥ ॥ श्रीइश्वा उवाच ॥ श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चेवावधार्यतां ॥ आत्मनः

अ.ग.
१४

प्रतिकूलानि परोक्षानसमाचरेत् ॥ आत्मनः प्रतिकूलानि कर्माणि विविधानि च ॥ परोक्षं संति सर्वं
 गि परोचेन्द्रादयः स्मृतः ॥ तेपि वै इह मध्यस्था गुणाः प्रकृति संभवाः ॥ तामसा राजसा श्वेवसा
 त्रिकात् विधा स्मृताः ॥ गुणोऽस्तु त्रिविधो जीवो माया संवलितः प्रभुः ॥ देहादेहांतरं गन्वा श्रुना वृ
 त्तचेतसः ॥ तस्माद्गुणो सुचावृत्तिस्त्याज्या योगवलेन तु ॥ हृदि क्लेशाः क्षयं याति सखजायते
 शिवः ॥ गुणत्रयविनिर्मुक्तो यदा योगी शिवे स्थितः ॥ जन्म मृत्यु जरा शोक भय दुःखं तदा न हि ॥
 आत्मनः प्रतिकूलानि नश्यन्ति तत्क्षणेन तु ॥ त्वचो देशः गुणाः प्रोक्ता गुणकर्मणि भावयेत् ॥ गुण
 भावविनिर्मुक्तो जीवो गच्छत्यनामयं ॥ गुणप्रवाहे भवबंधनं स्यात् अगुणप्रवाहे ॥ बंधस्य मोक्ष
 स्य गुणो सुकार्यं संतापभेदेन अधोर्द्वयं ॥ गुणसंवलितो जीवो अधो मार्गे प्रवर्तते ॥ तदा वं
 धश्च विज्ञेयः कर्मलक्षणा संज्ञकः ॥ गुणसंहारो जीवश्चोर्ध्व मार्गे प्रवर्तते ॥ तदा मुक्तिर्न संदे
 हः पिण्डस्य पतनं न हि ॥ एतद्वर्मस्य सर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधारय ॥ माया आराव कर्माख्या गु
 णावहृणि संस्थिताः ॥ इमं शास्त्रस्य संकेतं केचिज्ज्ञानंति भूतले ॥ गुणोपादप्रसादेन तेषां

गुरुः
१४

सिद्धिरादृतः ॥ ब्रह्मविद्यात्मकं सर्वज्ञानं परमदुर्लभं ॥ त्वत्प्रश्रंकथितं देवि परमार्थफलप्रदं
 ॥ आगमे मंत्रशास्त्रेषु नानार्थः प्रणिपादितः ॥ सर्वेषां चैव वाक्यानां ब्रह्मणोपेव समन्वयः ॥
 महाबोधकरं शास्त्रं निर्गुणं वेदसंमतं ॥ ज्ञानात्मकं सर्वहं योगेनानंददायकम् ॥ अस्मि
 न्मध्ये महादेवी वर्णितं अक्षरं मया ॥ मुक्तं च ब्रह्मभेदेन प्रकारेण मया योगतः ॥ निर्गुणं निर्विकारं च
 निराभासं सदोदितं ॥ आनन्दममृतं ब्रह्म चिन्मयस्वप्ननिश्चलं ॥ ॥ इति श्री अकलागमे म
 हातंत्रे योगसारसमुच्चये इश्वरपार्वतिसम्वादे पंचमः पटलः ॥ ॥ श्री इश्वर उवाच ॥ ब्रह्मार्प
 णं ब्रह्म हवि ब्रह्माग्ने ब्रह्मणा हुतं ॥ ब्रह्मेव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्म समाधिना ॥ ॥ ब्रह्मणा स्त्रिवि
 धो देहस्य लसृक्षं परं यतः ॥ स्थूलं सूक्ष्मं सूक्ष्मं सुगुणं निर्गुणं ॥ गुणातीतं परं
 ब्रह्म निर्विकारं सदोदितं ॥ तद्वशीह विहित्वा कुरु ब्रह्मार्पणं प्रिय ॥ स्थूलं सूक्ष्मं सूक्ष्मं कल्पा
 र्ण्यं हविर्निर्दिश्यते कला ॥ गृहीत्वा तु परं गे वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ ब्रह्माग्निं निश्चलं चैव कर्म
 निहरणं चरेत् ॥ ब्रह्मेव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्म समाधिना ॥ तदिदं वासुदेवेन गीतासुखे निगद्य

ते॥ श्रुत्वा न स्पृष्टवो ध्यायद्वा पातन्ने महाहवे॥ ६॥ ब्रह्मार्पणो न चै ज्ञानं ध्यानं ब्रह्मार्पणो न तु॥ भक्ति
योगक्रियादानं सर्वं ब्रह्मार्पणो स्थितः॥ ब्रह्मरूपादाय कर्माणि संगमुक्ताश्चरेश्वरी॥ ब्रह्मकर्म
समायोगादर्पणस्यान्वचान्यथा॥ ब्रह्मर्पणमिदं पुण्यं भवक्रेडा विनाशकं॥ पापक्षयकरं भ
देकैव लंप फलदायकं॥ मनुष्यानां सहस्रेषु केचिद्ब्रह्मार्पणा स्थितः॥ कर्मग्रस्ता न जानन्ति क
र्मकालात्मकं मनः॥ तस्मान्मनो मयं कर्मनाश्रयतत्त्वमुन्नमेः॥ आश्रयेद्योगसत्कर्ममनो
भावविवर्जितः॥ इदं ब्रह्मार्पणं विधिब्रह्मयज्ञस्तदेव च॥ ब्रह्मविद्यात्मकं ज्ञानं ब्रह्म ध्यान
मिति स्मृतं॥ ये केचिद्ब्रह्म मध्यस्ता ब्रह्म चर्या यवाचका॥ ते सर्वे ब्रह्मसंभूता तस्माद्ब्रह्म
विचिन्तयेत्॥ केचिद्ब्रह्मवदस्येव त्वभावे मपरे प्रिया॥ एककालं परं देवकेचिन्काममुता
परः॥ चराचरे पिचिद्मस्थितेत्युत्पत्त्यात्मकः॥ उदासीनश्च उध्यक्षो वायुरात्मनि देहि
नां॥ एष भूतानि भूतात्मा भूते हो भूतभावनः॥ सृजत्यन्ति पुनः पाति त्वशक्तमयया
युतः॥ अविद्याभ्रामया सर्वे न स्मरन्ति परं हरिं॥ चेष्टते येन विश्वं च येन दं रक्षितं सदा॥

आत्मा देवानां भुवस्पृष्टभग्नो यथावशं चरन्ति देवसखाः॥ शोषा इदं स्पृष्ट शिवो न हृषं स स्मै वा
ताय हविषा विधेमा॥ ॥ इति श्रुतिः॥ ॥ अग्रे द्वादशयुर्वेदो गीयते परमेश्वरः॥ प्रत्यक्षः
सर्वभूतानां दृश्यते न चलत्यने॥ प्रत्यक्षोऽपि परोक्षो सोजायते मन्दभाग्यतः॥ येन ब्रह्मादयो
देवा प्राणिना स्वात्ममायया॥ तं हरिं व्यापकं ज्ञानं देहस्य प्रमयात्मकं॥ प्राप्नुयाद्योगमार्ग
शास्त्रेण तस्माद्योगं समस्यसेत्॥ योगेन रहितं किंचिन्न शास्त्रे प्रतिपादितं॥ ब्रह्मचायुष
वादेस्तु शास्त्रे भेदः प्रदृश्यते॥ अनुष्ठेयः सर्वधर्मायोगः परमदुर्लभः॥ स योगः कीर्त्तितो
वेदे प्राणापानसमागमात्॥ अपानप्राणयोरेकं स्मृतं योगमनुत्तमं॥ एतच्छास्त्रस्य
सद्भावं नान्यथामोक्षसाधनं॥ अभूत्कालभयाद्ब्रह्मा प्राणायामपरायणः॥ योगिनो मु
नयश्चैव ततः प्राणानियन्त्रयेत्॥ प्राणायामपरायोगी शिवतुल्यो भिजायते॥ प्राणा
यामं विना भद्रयोगिनां हि विटं भना॥ प्राणासंयमनं कार्यं देहप्राणादिधारणं अन्तर
र्नाडीप्रचारेण ब्रह्मार्पणं भवेदिति॥ संस्तुता ध्यः पुण्यकर्म च प्राणायामरतो मुनिः

अ.ग
१६

जीवन्मुक्तो भवेद्योगी खिचरो भ्यायते स्वयं ॥ यस्य षट्चक्रभेदो लितस्य ब्रह्मार्पणं भवेत्
॥ षट्चक्रभेदनादेवीको न सिद्ध्यति भूतले ॥ ॥ इति श्रीशुकलागमे महातंत्रे योरा
सारसमुच्चये इश्वरपार्वतीसम्वादे षष्ठः पटलः ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव ज
गन्नाथ संसारार्णवतारक ॥ अधुनोक्तं त्वया देव षट्चक्रं ते किमात्मकं ॥ षट्विधं
केन रचितं काचेन हृदनः कुम्भः ॥ केनोपायेन देवेश वक्तुमर्हस्य श्रेयतः ॥ ॥ श्रीइश्व
र उवाच ॥ उपायश्चैव भेदस्य आचारः प्रथमो भवेत् ॥ आचारश्च विज्ञेयस्व कर्म
गोप्यं स्थितः ॥ आचारो न स्य कथं मतिर्योगे भविष्यति ॥ वर्णाश्रमोचितं कर्म
तस्मान्न न त्यजेत् क्वचित् ॥ हतं ज्ञानक्रियाहीनं हताचारं ज्ञानतः क्रिया ॥ कृत्वा हंता
परित्यागं ज्ञात्वा कर्म समाचरेत् ॥ आदेशो च प्रकर्त्तव्यं हि मीयश्रुतिचोदितं ॥ पाद
प्रक्षालनं चैव कृत्वा च म्पविधानतः ॥ मलप्रक्षालनं स्नानं यथाविधि पुरःसरं ॥
कृत्वा तद्धारयेद्वस्त्रं नमलविवर्जितं ॥ तिलकं द्वादशांगे युहस्तयोदीभिधार

गुरु
१६

णं ॥ कुर्यात्सूर्योदये संध्याकाले नैव चलयेत् ॥ अष्टोत्तरशतं जापं गायत्र्या सपुर्वकं ॥
कालोचितं प्रकुर्वीत कार्यकारणसंज्ञकं ॥ कर्मधर्मस्य संसिद्धिं कर्मवृद्धानुचिन्तनं ॥ व
स्तुज्ञानं च धर्मचतुष्टयमेव साधकः ॥ कर्मत्यागेन यो योगमप्यसेदुमितो नरः ॥ न स विघ्नस
हं श्राणिसंभवन्ति न संसयः ॥ विघ्नास्तुकुश्चिते ज्ञाने बुद्धितस्य प्रजायते ॥ न यावद्वाङ्मय
चापतते निलयध्रुवं ॥ कर्मकारादुरताशा न्नामो हमात्सर्यवर्जिताः ॥ योगीस्वरस्तुते विज्ञ
अन्ये तेनामधारकाः ॥ तत्कर्मसाधनं योगे वेदान्तश्रवणं तथा ॥ एकादशी व्रतं दानशक्त्या
च शिवपूजनं ॥ आस्तिक्यं सर्वधर्मेषु भूतमेत्रीक्षमादया ॥ तीर्थसेवा निर्मलत्वमस्ति येन
प्रतीयते ॥ ब्रह्मचर्यमिताहारमानशंकरवर्जितं ॥ निदालस्य परित्यागं कामं क्रोधं च व
र्जयेत् ॥ अहिंसा सत्यमद्वेषो मातृपित्रोः प्रपूजनं ॥ गुरुसुश्रूषणं चैव सौजन्यं गुरुवाच्यं चै
व लालुप्रकृत्या भूतेः सतां संगतिरेव च ॥ इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमेतद्योगस्य साधनं ॥ सतामा
चारमार्गेण वैराग्यमुपजायते ॥ वैराग्येन मनिर्योगो भवते भववर्जितः ॥ पश्चात्स गुरुसं

अ.ग
१७

प्राप्तिपुण्येन भवते ध्रुवं ॥ यस्य पुसादात्प्रायोगं जानं चलभ्यते ॥ कर्मप्रागो न कर्तव्यः कर्तव्यो ध
र्मसंग्रहः ॥ कर्मणा जायते योगः कथं कर्मपरित्यजेत् ॥ आह रुक्षो मुनिर्योगं कर्म काराणामुच्य
ते ॥ योगाहूतस्य तस्यैव शमः काराणामुच्यते ॥ यमेश्वर नियमेश्वर सत्कर्मा मादने स्तथा ॥
योगात्प्राप्तः प्रकर्तव्यः स्थाने च निरुपद्रवे ॥ एकान्ते विजने रम्ये देसे माशंकवर्जिते ॥ गुहा
या पुण्ये देशे तु देवतायतने पिवा ॥ सिद्धक्षेत्रे महतीर्थे पुण्ये पुरुषाश्रमे ॥ कल्पना कल्पि
ते पुण्यध्यानसिद्धिः प्रजायते ॥ दृष्टे हेवा शुद्ध भूमौ वा मठं कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ सुधूपधूपितं कृ
त्वा तत्र योगं समन्यसेत् ॥ गणेशे पुजने चादौ दुर्गा विधुप्रपूजयेत् ॥ गुरुपादाम्बुजं नत्वा
मां च ध्यात्वा सदा शिवं ॥ स्थापने मठमध्ये तु आसनं सुमनोहरं ॥ निषेधवर्जितं सो
मं चित्तं स्याद्वादकारकं ॥ नात्युक्लितं नातिनीतं चैजिनैः कुशोत्तरं ॥ तत्र सिद्धासनं व
द्भिर्युकाय च धारयेत् ॥ शरीरं निश्चलं कृत्वा दृष्टिं भूमध्य संस्थितं ॥ गुरुपदिष्ट
मार्गेण प्राणायामं समन्यसेत् ॥ पूरयेद्देवामनाद्या स्वशक्त्या धारयेत्पुनः ॥ रेचये

गुरुः
१७

द्वैदं निःशानपि संप्रपूरेत् ॥ पूर्ववत्कुक्षकं कृत्वा रेचयेदित्युपाशने ॥ स्वमभ्यासयोगेन नाडी शुद्धी प्र
जायते ॥ वह्निप्रबोधमागच्छेत् ध्वनिः कान्तिनघुन्वयः ॥ यथेष्टं धाराणावायो नाडी शुद्धा चलन्त्यते ॥
वृथा के शो भवेत्तस्य नाडी शुद्धिमुकुर्वतः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्मव्यनाडिशोधनं ॥ चन्द्रांगे प्राणम
न्यस्य सूर्यगोपानमभ्यसेत् ॥ चन्द्रसूर्यद्वयोर्मध्ये चित्तं यत्परमेश्वरं ॥ आधाराद्यकुलान्तस्थं नि
श्चलं शब्दवर्जितं सुसुम्नान्तर्गतं भावगम्यं सदा शिवं ॥ भावयेत्परमानन्दभावद्वयविवर्जितं
॥ बह्वचक्रभेदनात्सम्पन्नान्यथा भावगोचरं ॥ अपानचक्रमाधारं प्राणाधिस्थानमुच्यते ॥
समानो मणिः पूर्वाच उदानो नाहतं स्मृतं ॥ व्यानो वै पञ्चमं प्रोक्तं विशुद्धं चक्रमुत्तमं ॥ बह्वचक्रमुत्तमं
सत्त्वं च व्योमरूपमुदाहृतं ॥ मायात्रयं रूपाचमात्मकानामविश्रुता ॥ तया सर्वाणि चक्रा
णि भावयेत्ते देहमध्यतः ॥ द्विपत्रं चोडसां च द्वादशां दशारकं ॥ बह्वचक्रं चतुरं चैव बह्वचक्रं मा
तृकोद्भवं ॥ अपानचक्रमध्यस्थं वर्णावासान्तिका स्मृतः ॥ प्राणाचक्रं वलं सान्निध्यक्षराणि शुभा
भने ॥ आदिहान्तासु ये वर्णा समानचक्रमाश्रितः ॥ कठान्ताद्वादशा प्रोक्ता उदानचक्रमाश्रिताः ॥

अ.ग.
१८

३६

षोडशस्वरसंज्ञायेव्या नचक्रव्यवस्थिता ॥ व्योमचक्रे स्थितो द्यौर्नुहंसप्राणा स्वरूपको ॥ हकारः प्राणा
विज्ञेयः स हकारोपान उच्यते ॥ प्राणापान द्वयोर्यथि प्रवेशे निर्गमे स्थितः ॥ तच्चक्रं सर्वदेहेभ्युजी-
वरूपं व्यवस्थितं ॥ यद्वचक्रं कीर्त्तितं देवीये न बंधः प्रजायते ॥ अपानसंस्थितं चक्रमाध्वारं सूर्य-
संज्ञकं ॥ भिद्यते प्राणाचक्रे प्राणाचक्रशिवात्मकं ॥ यावत्पदं चक्रं संधं स्तावत्संसार उच्यते ॥ तस्मात्
त्यद्वचक्रभेदेन योगी ब्रह्म पदं व्रजेत् ॥ प्राणा सर्वगतो ब्रह्म तत्र विजृम्भणाक्षराः ॥ अपानसंस्थि-
तं चक्रमाध्वारं सूर्यसंज्ञकं ॥ स्वाधिस्थानं प्रोच्यते सुहृत्तच्चक्रं भिद्यते शनैः ॥ समाने तु नृती-
येन समानो जात वेदसे ॥ मणिना तन्नुनायत्र वा पूयते वपुः ॥ तनाभि मंडले चक्रे प्रोच्यते म-
णिप्राकं ॥ भिद्यते ग्रंथिभेदेन उदानेन समानजं ॥ अनाहत भूदो नाख्यं चक्रं चान्नरसंस्थितं ॥
विशुद्धं नैव तद्देवं विशुद्धं व्यानजं स्मृतं ॥ आज्ञाचक्रं तु यद्येव व्योम रूपं मुदा हृतं ॥ विशुद्धं ते
नचक्रेणा भित्वा आज्ञा भिनत्पसौ ॥ यद्वचक्रभेदतः प्राणा नाप्योस्त्री चक्रभेदतः ॥ आध्वारं तु व-
तुपत्रं स्वाधिस्थानं तु यद्वदले ॥ दशारं मणिपूरां च द्वादशारं मना हृतं ॥ विशुद्धं षोडशं

गुरुः
१८

प्रोक्तं आज्ञाचक्रं द्विपत्रकं ॥ यद्वचक्रं प्राणा मुहिरं प्राणा यामेन भिद्यते ॥ एवं वै चक्रसंभेदं प्राणा
यामेन जायते ॥ प्राणाचक्रं स्वरूपो हि स्वयं भेदा भवेत्तु सः ॥ एकोपि पवनकर्ता दशमूर्ध्नि निले-
श्वरः ॥ सर्वसंसारिकं चक्रं प्राणा देव प्रजायते ॥ तस्मान्न तस्यास्य मनं कर्त्तव्यं सात्विकं नैरे ॥ प्रा-
णाः सर्वगतं ब्रह्म सर्वप्राणो प्रतिष्ठितं ॥ तप्राणा निश्चरं विद्धि निराकारं निरंजनं ॥ केवलं शाश्व-
तं ब्रह्म इति वेदविदो ब्रुवन् ॥ वेदशास्त्रस्य हृदयं गुह्यमेतदुदाहृतम् ॥ ब्रह्मज्ञानपरं देवि समूहं र-
क्षितं मया ॥ अस्य ज्ञानान्न देहो स्यादज्ञानो देहसंभवः ॥ तावत्कर्मप्रभावो यं यावदात्मानं विद्य-
ते ॥ आत्मज्ञानं मया तेनैकं धितं निर्विकल्पकं ॥ देवानां दुर्लभं तत्त्वमयोग्येषु न दापयेत् ॥
पावण्डिन पापरतानास्तिकानेदं बुद्धयः ॥ स्त्रीलं पदादुराचारा कृतघ्रावकवृत्तयः ॥ कर्मध-
याक्षमानं दानिन्दातकोनुवादिनः ॥ क्रोधि नो हिंसकाश्चैव दंभिका पिशुनास्तथा ॥ कु-
संगिनो जडो मूढाः परसंतापकारिणः ॥ द्व्यलुब्धाः शठा मूर्खा कर्कशाः कलहप्रियाः ॥ आ-
त्मप्रसंगकार्या च वेदमार्गविजृम्भकाः ॥ हेतुकावादिनश्चैव ते यो ज्ञानं प्रगोपयेत् ॥ कन्या

चार्थममन्वेन मन्यतो यथाधमाः ॥ पापिद्यं तं विजानीयादूरतः परिवर्जयेत् ॥ अन्यथा कर्मकुर्वा
 णो मानरूढो न वध्यते ॥ गुरा प्रवाहे पतितो न ह्यप्रज्ञो बजन्त्यधः ॥ शिवनिन्दो योगनि
 न्दो शास्त्रनिन्दो कुरोति यः ॥ एतेषु ज्ञानसर्वस्वनदेयं परमार्थतः ॥ मोनं चैव प्रवक्तव्यं
 तत्त्वज्ञैः शास्त्रकोविदैः ॥ शिष्यलक्षणां ज्ञात्वा आत्मज्ञानं प्रदापयेत् ॥ कुशिष्याय न दात
 व्यमिति मे निश्चितं मतं ॥ पुरा सत्यगुणे देवि विशुद्धतमयो खिलाः ॥ प्रकाशितं मया ज्ञा
 नं सर्वेषां मोक्षहेतवे ॥ आत्मज्ञानप्रभावे न वेदान्यासरतो नरः ॥ अस्मासां देहसहितो निर्वि
 कल्पे लयंगतः ॥ तस्मिन्काले जगत्पारो मम प्रत्यक्षतांगताः ॥ निराकारस्वरूपेण उवाच
 णाया गिरा ॥ स्वागमैः कल्पितैस्त्वं च जनन्मदि मुखा कुरु ॥ मां च गोपय येन स्यात्सुखिरसो
 नरो नरा ॥ इत्याह परमात्मा सावदशो जायते स्वयं ॥ शिवज्ञानं मिदं भद्रे मया तेन प्रगो
 पितं ॥ भूतवद्विस्तथा जाता स्वात्मज्ञानं विना प्रिये ॥ ज्ञानं तत्पारमं सुक्ष्मं लब्धदेवित्वया धु
 ना ॥ यत्प्रज्ञानमिदं लोके स शिवो नररूपधक ॥ आत्मनिर्धारणाय स्पस गुरुः पाशहाम
 आचार्यस्तु स विज्ञे योगुर शिष्ये तदुच्यते ॥ यस्य नास्ति परं ज्ञानं सर्वेषां पाधिको धर्मः ॥

वेत् ॥ अयमात्मा परो न ज्ञः प्रत्यक्षो व्योमविग्रहः ॥ इति वेदविसद्वान्यो यो विद्वांस गुरुर्ह
 ति ॥ न हि ज्ञानेन स दृशं प्रवित्रमिह विद्यते ॥ स तव्यं प्रयेत्नेन गोप्यं कुरु न गात्मजे ॥ वे
 दार्थसारसर्वस्वं सर्वशास्त्रैकवाक्यतः ॥ कथितं तत्त्वसद्भावं ब्रह्मज्ञानं सुगोपितं ॥ ॥ इति
 श्रीशुकलागमे महातन्त्रे योगसारममुच्ये इत्युवाच ॥ पार्थिव ॥ सम्वादे स प्रमः पटलः ॥ ॥
 श्रीदेव्युवाच ॥ वेदार्थसारसर्वस्वं सर्वशास्त्रैकवाक्यतः ॥ कथितं तत्त्वसद्भावं ब्रह्मज्ञानं सुगोपितं
 ॥ श्रीइत्युवाच ॥ इदं सर्वमया दत्तं ज्ञानमध्यात्मिकपरं ॥ अग्रिमं गतिर्भक्त्यैव दीक्षार
 ता यव ॥ निशम्य वचनं शोभा माहामाया मुदान्विता ॥ उवाच शाश्वतं रुद्रं विस्मिता भारलो
 चना ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ अपूर्वमुपया देवी श्रुतं यद्वक्तुं भेदनं ॥ यादीक्षा योगमध्यस्थान जा
 नाति महेश्वरः ॥ त्वं गुरुः सर्वदेवानां लोकानामभयंकरः ॥ प्रसन्नो भव देवेश दीक्षां कथय
 शक्यः ॥ ॥ श्रीइत्युवाच ॥ दीयते ज्ञानसर्वस्वं साक्षते कर्मकर्म ॥ दानं चालनसंयोगा
 दीक्षेन्यात्मा प्रचक्षते ॥ दिक्षा च त्रिविधा ज्ञेया आसवीवेधसंज्ञका ॥ तृतीया शास्त्री

अ.ग.
२०

ज्ञेयाभेद एव त्रिधो दिनः ॥ आनवी प्रथमा दीक्षा एकमंत्रादि राक्षसा ॥ इत्थं ब्रह्मे निविष्टा तामत्राणौ व
प्रति स्थिता द्वितीया दीर्घ संज्ञा च नाम्ना वेधवर्त्ता स्मृता ॥ त्रिमात्रा त्रयसंयुक्ता त्रिमात्रा चतु
रन्विता ॥ पुनश्चैव मृता गुह्या ज्ञानगम्या अपामृता ॥ स्थूल सूक्ष्म परेणैव प्रशवेन सुनिर्मि
तं ॥ दीक्षा त्रयं स्वदेहस्थं सप्रदाया गमात्मकं ॥ उर्ध्वेन बोधितं तत्त्वं अधः संज्ञं शिवात्मकं ॥ सा दीक्षा
आरावी प्रोक्ता प्रथम प्रगावत्सके ॥ कुर्यात्तुलीयलभं तत्त्वं उर्ध्वेनैव सुवेधितं ॥ वेध संज्ञा सा दीक्षा द्वि
तीये प्रगावत्सकं तस्योर्ध्वपापकत्वं च उर्ध्वेनैव सुवेधितं ॥ शां भवीति च विख्याता तृतीये प्रगावत्सके
॥ प्रथमे स स्थिते ब्रह्मा द्वितीये विद्युरेव च ॥ शिवरुषं तृतीये नृजातव्यं नृविचक्षणे ॥ एकचेव त्रि
धा भूतं सृष्टिः स्थित्यन्तकारकं ॥ प्रत्यक्षं सर्वभूतानां न जानन्ति कुबुद्धयः ॥ रेचकं शां भवी बोधाकुं
भवं शक्तिसंयुतं ॥ आरावी पूर्वा ज्ञेया मनः प्राणा समाश्रिता ॥ मंत्रं वेधं शक्तिं वेधं शां भवी
वेधमुच्यते ॥ त्रीवेधा कथिता दीक्षा लक्षणां शृणु संप्रतं ॥ पश्चिमाभिमुखं लिंगं मनः सूक्ष्मः प्र
जायते ॥ सा दीक्षा मंत्रस्या च आरावीति निगद्यते ॥ मनसं वेधितं तेन लिंगेन बहिर्मण्डिते

गुरु
२०

तदा वेधवर्त्तना मवेधात्संजायते क्वं ॥ गुणा त्रयविनिर्मुक्तं मनश्चोर्ध्वगतं भवेत् ॥ अतर्ना
डी प्रचारेण व्योम लिंगे लयं व्रजेत् ॥ तदा सा शां भवी दीक्षा तां विद्या ज्जालकं तर्ना ॥ वेधन्ति
मुनयः सर्वे प्राणायामप्रभेदतः ॥ एवं दीक्षा मया ख्याता त्रिः स्वरूपा स्वभावजा ॥ ये जानन्ति
हिते धन्या आचार्यस्ते महीतले ॥ अन्ये प्रतापका विधिः शिशोदरपरायणाः ॥ योग दीक्षां न म
न्यन्ते न तत्सर्वं कर्मणो वहिः ॥ अविद्या विषयि ज्ञानां तादृशी वाध्यते मतिः ॥ अतन्वेतन्वसद्वावं
प्रवदंति परस्परं ॥ गुरोर्विलोकनादे विशिष्ये वेधः प्रजायते ॥ मूर्धितः पतितो भूमौ सा
दीक्षा वेधमोचिका ॥ इति मन्त्रा क्रिया शक्तावर्त्तने कपिचेष्टया ॥ ज्ञाने दूरतरं नेषां ब्रह्म दीक्षा कु
तः प्रिये ॥ यज्ञमंत्रेणुयादीक्षा सा दीक्षा नेव मोक्षदा ॥ प्रगावत्सकं भवेद्दीक्षा तया कथं व्यपोहति ॥
मंत्रायंत्रा शक्तिवादो सा दीक्षानोपपद्यते ॥ अज्ञानाद्गामितो लोको मिथ्याचारेण वर्त्तते ॥
का दीक्षा शां भवी वेधान विन्दन्त्या रावी तथा ते ब्रथाचारगर्वेण योग दीक्षा प्रतिष्ठिता ॥ आ
त्मानं डिंभितं ते स्तुदंभयंति पुनः पुनः ॥ आचार्याः सह शिष्येणु अधो योति न संशयः ॥

अ. ग.
२९

नवध्वन्यकुलं कौलाः करणं करणं तथा ॥ वंदंति चान्यथा दीक्षा मात्मज्ञानविवर्जिताः ॥ इह मा-
त्मेति मन्यन्ते विषयाकष्यचेतसा ॥ उन्मत्ता इव जल्पन्ति न स्मरन्ति सदा शिवं प्रत्यक्षेऽपि न जानं-
ति मोहिता मममायया ॥ मामेव प्रतिपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ दीक्षाज्ञानं भवेत्तेषां स-
त्संगेन तत्त्वलौकिकं ॥ ये न संसारजंदुःखं महाघोरं विनश्यति ॥ प्राप्नुयाद्गुरुकारुणादीक्षा-
ह्याध्यात्मिकी पण्यभावस्थिता या तु परमानंदसंमता ॥ नास्ति दीक्षा समंध्यानं तस्माद्दीक्षां
समाश्रयेत्तयो वै योगस्तु सा दीक्षा यो दीक्षा कथिता मया ॥ प्रोक्तं चाकुलनाथेन यो कुलं कुल-
जितं ॥ ॥ इति श्रीअकुलागमन्तेशिवपार्वतीसंवादे दीक्षाकथनं नामाष्टमः पटलः ॥
श्रीदेव्युवाच ॥ चत्वारश्चाश्रमाः पूर्ववायव्याश्रमिणां हरा ॥ अनुक्रमो क्रमो नास्ति प्रत्ययो ह्य-
ने प्रभो ॥ वृक्षचारी गृहस्थश्च वानप्रस्थोऽयतिस्तथा ॥ आश्रमादाश्रमप्राप्तिः कथयस्व सुरेश्वर-
॥ तेषां निष्ठा महादेव भाविता तेन कर्मणा ॥ तत्कर्मयोगमध्ये तु किं वा ह्येवदशंकर ॥ आ-
द्याश्रमं निरुदन्ना वृक्षचर्य किमात्मकं ॥ द्वितीयं चैव गृहस्थं वनवासं तीर्थकं ॥ चतुर्थं

गुरुः
२९

आश्रमं शोभो स न्यासः परिकीर्तितः ॥ को हं स परमो हं सः स्त्रिदशदीक्षश्च दशध्वजः ॥ संन्यासधर्म-
मध्यस्थ महावाक्य किमात्मकं ॥ विचारः कीदृशस्तस्य येन मोक्षः प्रजायते ॥ चतुर्भिर्वाश्रमैर्ध-
र्मैर्विद्वत्कीदृशी गतिः ॥ तत्त्वतो ब्रह्मैनाथरूपां कुरु महेश्वर ॥ मूर्त्तादमूर्त्तमप्राप्तिस्तयोः पू-
जा किमात्मिका ॥ स्वरूपं सगुणं चात्र निर्गुणं च सदा शिव ॥ शिवेन कथितं शास्त्रप्राणलिंगं तु
कीदृशं ॥ तथा वृक्षमयं देव किंचान्यत्परिकीर्तितं ॥ लोकप्रसिद्धं शब्दोऽयं प्राणलिंगं तु धारयत
॥ कीदृशी धारणा सा तु प्रोच्यते ब्रह्मभध्वजः ॥ कुत्र स्थाने युक्तेः पुण्ये प्राणलिंगं समर्चयेत् ॥
को धिकारी वर्णमध्ये को मन्त्रः कस्य पूजनं ॥ एतेषां चैव प्रश्नानां महादेव जगत्पते ॥ उत्तरं देहि
सर्वज्ञ सत्यमज्ञानमोचकं ॥ शरणं प्राप्तिं जगन्नाथ मनोमलविशोधन ॥ अज्ञानं तममोहं तो-
ज्ञानदीपनमस्तु ते ॥ पाहि शंकर भूतेश पतितो हं भवार्णवे ॥ गर्भवासं भवं दुःखं अस-
ह्यं छेत्तुमर्हसि ॥ अनन्तशास्त्रसंवादेः सर्वदा ध्यायितुं मनः ॥ निश्चयं कुरु मेनाथ कथयं-
भवमोचने ॥ ॥ श्रीइश्वर उवाच ॥ चतुर्वर्णं मया सृष्टं गुणकर्मविभागसः ॥ त-

अ.ग.
२२

सकृत्तारमपिमाविध्यकर्त्तारमच्ययं॥चतुर्वर्णस्यमध्येतुत्रयोर्वर्णादिजानयः॥चत्वारोवेदवर्णाश्च
आश्रमाश्चतथैवच॥ब्रह्मचारीगृहस्थश्चवानप्रस्थायतिस्तथा॥आश्रमादाश्रमंगच्छेदेयध
र्मसनातना॥इतिमत्वाश्रमेसंस्थाप्राप्नुवन्तिपुरेश्वरी॥नजानन्तिपरंधर्मयेनमोक्षप्रा
प्यते॥लौकिकाश्रमसंप्राप्नोह्याश्रमीभवसंमतः॥गुणाश्रमीस्थितोदेवीकथंनिर्गुनतावजे
त॥वाह्याश्रमैःस्वर्गफलंयथावद्विधिचोदिनं॥यद्वाश्रमेक्रियालुब्धोआश्रमीनरकंवजेत
॥वहिर्मुखजगत्सर्ववहिर्भावेःप्रवर्त्तते॥अतचेतत्त्वबुद्धिर्यातयासर्वविमोहिता॥वाह्याश्र
मेःपृथक्कधर्मेमोक्षमन्यन्तिप्रेयः॥आत्मानंश्चनेत्यनेककर्मवासनयाध्रुवं॥चतुर्थाश्र
मसंभेदायोगेषुपरिनिष्ठिता॥अन्तरंगाःश्रमादेवीकथ्यन्तेशास्त्रमध्यतः॥श्रयतामाश्रमाः
पुरापादिव्यास्त्वध्यात्मसंज्ञका॥तारकस्यचमध्यस्थाप्रोच्यन्तेतृप्तिस्थितोः॥प्रथमम
णिपूरेचदितीयंतदनाहतं॥निरंजनंतृतीयंतुचतुर्थंतुनिलालयं॥मणिस्थिवृहचारी
चदितीयवाश्रमेगृह॥वानप्रस्थतृतीयंतुचतुर्थंतुनिरुच्यते॥सर्वाश्रमस्थितोहस्त्रिद

गुरुः
२२

शिखैवदसध्वक॥आश्रमीवाह्येवेष्टुमिथ्याहंकारमाश्रिता॥वाग्दंडीब्रह्मचारीचमनोद
रडिचदिक्षिता॥वानुप्रस्थकर्मदरडिज्ञानदरडियतिर्भवेत्॥वाग्दण्डोथमनोदराडकर्मदण्ड
श्चनेत्रयः॥येनैतेनितादराडासस्त्रिदरडिचवस्थिताः॥शिखायजोयवीतादिसकषायस्ति
दाधुध्वक॥यद्वाह्यविहितंकर्मनेष्ट्वर्म्मणिचमाचरे॥शिखायजोपवीतादित्रिदरडिच
परित्यजेत॥सकषायोज्ञानदराडिनेष्ट्वर्म्मकेवलंचरेत्॥त्रिदरडिचपरोदराडोज्ञानदराड
सदोदिनः॥तेनदराडेनसंन्यासीसकदराडितिगियते॥अग्नेरिवशिखानान्यायस्यज्ञानुमयी
शिखा॥सशिखिमुच्यतेविद्वानइतरेकोशधारिणः॥ब्रह्मभावमिदंमुत्रधारणायस्यचेतना
॥धारणास्तस्यसूत्रस्यनोद्विष्टो नोशुचिर्भवेत्॥नोसूत्रंसूत्रमित्याहुःसूत्रनामपरंपर
॥तेनसर्वमिदंप्रोक्तंसूत्रमणिगणाइव॥आनन्दब्रह्मणारूपंयस्यदेहव्यवस्थिता॥चरतिक्ल
भावेगाब्रह्मचारीसउच्यते॥अव्यक्तोपिप्रगावोसंतोयसमिधाद्यत॥इन्द्रियाणिपश्यन्
हन्वायोयजेतसचदीक्षिता॥त्रिकोणाञ्जलनाकारंमध्येवह्निशिखान्वले॥कन्दर्पवनमध्ये

अ.ग
२३

स्थावानप्रस्थसउच्यते॥तुय्याश्रमंवसंप्राप्यत्रिदशिवैकदशधृक्॥हंसएकःसमाख्यातः
परहंसःसर्वेश्वरः॥सर्वोपाधिविनिर्मुक्तश्चैतन्यचनिरंजनं॥तद्वद्वाहमितिध्यात्वाकथंवर्णा
श्रमीभवेत्॥वर्णाश्रमस्थितोहंसःपरहंसेतिगियते॥परहंसःदृढज्ञानःत्वद्वन्दोविगतज्व
लः॥खोडशागुलहंसश्चप्रमानंकुरुतेवहिः॥वामदक्षिणामार्गेणाचंचलत्वनविश्रमेत॥
हंसएवसदाध्यक्षोमनोरुधासुनिश्चलः॥परहंसःस्थितोद्वेनस्तदासौतन्मयोभवेत्
अन्यथारूपभेदाद्वावर्णाश्रमविभेदतः॥तेयोहंसःपनादंसो नद्व्यःशास्त्रमध्यतः॥त्रि
गुरोरहितोहंसःपरहंसइतिक्रमः॥हंसस्यदर्शनंनान्तिपरहंसःकथंभवेत्॥संन्यासःमो
क्षदःप्रोक्तोमहावाक्यविचारतः॥महायोगान्महावाक्यात्प्रोच्यतेतत्त्ववित्तकेः॥येनवाक्
विचारोणासंन्यासीपरिपथ्यते॥तदाकं हंसरूपेहिसर्वभूतव्यवस्थितं॥शास्त्रपाशान्म
हावाक्यविचारस्तुकथंभवेत्॥महावाक्यविचारस्यनामार्थप्रवदाम्यहं॥महावाक्यम
उच्चार्ययस्त्विमंपरिकीर्तितं॥सर्वसंज्ञं विसंज्ञं च नानावाक्यं तत्र स्थितं॥विसंज्ञं न स्थि

गुरुः
२३

तोहंसश्चास्तस्यनिरंजनं॥महावाक्यविचारोयंअप्यनुसाममध्यतः॥येस्तुज्ञानंमहावाक्यं
गुरेश्वराणसेवया॥तेवैसंन्यासिनःप्रोक्तोऽन्तरेनामधारकाः॥इदं सुगदितं देवी हरिणा
वास्तुनस्यच॥संन्यासलक्षणं सर्वविधिवद्देहसंमत्तं॥काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासक
वयोविदुः॥सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः॥न्याज्यंदोषवद्विन्पेककर्मप्राहुर्मनि
यिणाः॥यज्ञदानतपःकर्मनत्याज्यमितिचापो॥इत्याहभगवान्विष्णुर्धनंजयमुदाखीः
॥एतेषां संमत्तं चैकं भेदो नाम्ना तु दृश्यते॥अन्ये विकल्पवाक्येनां नाम त विकल्पितं॥वेदे
सुसर्वसास्त्रेषु नास्ति भेद पृथक् मतं॥तत्सर्वेश्वराणु कल्याणि यच्च ते भवते हितं॥संन्यास
लक्षणं धर्मयथावत्कथयामिते॥काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः॥काम्यक
र्माणि तान्याहुयेस्तु देहो परम्यते॥रजःसत्त्वतमश्चैव गुणाः प्रकृतिसंभवा॥उत्पत्तिस्थि
तिसंहारकारणास्ते महेश्वरी॥तेषां च समस्तभागं कर्मणां न्यास उच्यते॥संन्यासः
परमो ह्येषु अन्येषां च मतं श्रुतं॥सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्षणाः॥तत्कर्म

अ.ग
२४

मानसं पोक्तं राजसं तामसं च येन ॥ राजस्तमात्मकं सत्त्वं फलरूपमुदाहृतं ॥ तत्फलं ब्रह्म
मार्गेणान्यत्क्रान्ता गप्रकीर्तितं ॥ न्याज्यंदोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मणीषिणः ॥ इदं सुनिश्चितं
देवी हरिणा चार्जुनस्य च ॥ त्रिविधं मानसं कर्म न न्याज्यंदोषवदित्ये ॥ यज्ञदानतपः कर्म न
न्याज्यमिति चापरे ॥ ते यामनो गतं सर्वं कथयामि यथार्हतः ॥ यज्ञकर्म प्रवेसेतु कुं भवेदा
नकर्म च ॥ तपः कर्म तृतीये वै ॥ विसर्वा विद्वन्नाहते ॥ एतत्सर्वं मया ख्यातं काम्यकर्मादि
कंप्रिये ॥ सर्वेषामाश्रमाणां च मुदे हे प्रमस्यते ॥ ब्रह्मचारी सृष्टदोहा सृष्टदोहाश्च दीक्षिताः
॥ वानप्रस्थः सृष्टदोहा सृष्टदोहा यतिर्भवेत् ॥ दशारे ब्रह्मचारी वद्वादशारे गृहीतथा ॥ वान
प्रस्थोऽङ्गारे द्विदोहयतिरुच्यते ॥ शरीरस्योश्रमो नास्ति सृष्टदोहाश्चर्मी भवेत् ॥ तस्माद्
राहुकथायश्च वा श्रममनिरर्थकः ॥ सर्वाश्रमस्थितः सोऽपि स्वक्रियो विन्नकर्मणां ॥ यत्र
यत्र यथा कर्म तत्र तत्र तथा चरेत् ॥ सृष्टदोहाः प्रसिद्धो यं ऋग्वेदे विद्विषावर्ती ॥ चेत्तत्र
तमनः स्वातं हृदयं मानसं मतं ॥ विज्ञातः पुरुषो हंसः क्षेत्रज्ञो देहधारकः ॥ प्रोच्यते

गुरुः
२४

सर्वशास्त्रेषु ह्यनवर्था मी महानसोः ॥ सृष्टदोहा परं ब्रह्म परमात्मस्वयं हरिः ॥ अन्तर्होतिः स्वसिद्धो
सोऽस्मि गुणायत्रवाहकः ॥ सोऽपि मायास्वरूपेणानायासो निगतप्रभुः ॥ उर्द्धो संज्ञपादो हि संसा
रीत्यभिधीयते ॥ निर्गुणोऽपि गुणाधीनो मायया सृष्टिहेतुकः ॥ जीवसंज्ञा भवेत्तस्य स्वयंदेहेषु
वर्त्तने ॥ सगुणोऽपि गुणानीतस्त्वभ्यासा भवते तु सः ॥ स्वयं वेश्या वल्ल्याश्च मे किंप्रयोजने ॥
नियतस्य तु संन्यासः कर्मणाः संप्रपद्यते ॥ मोहान्नस्य परिन्त्यागस्तो मसः परिकीर्तितः ॥ त
स्मादाधारयोगेन सृष्टदोहाः प्रमस्यते ॥ अस्यादो सोऽश्रमफलसंबन्धं भवति नान्यथा ॥ किंचिज्ज्ञा
नन्नितत्त्वज्ञाः संन्यासधर्ममाश्रिता ॥ योगधारणायाम्पकसंकेतं स्वात्मसंस्थिता ॥ हृद
यं ग्रन्थिभेदेन गुणानीनोऽपदा भवेत् ॥ तदा हंसः परो हंसः त्रिदशविचकदराडध्वकः ॥ कथार
यवसनश्चैव संन्यासी दशधारणात् ॥ नेव हंसपरो हंसो नामधारणा गीयते ॥ बाह्यलिङ्गेन
मोक्षस्ति वा न्नरं मुक्तिदं स्मृतं ॥ बाह्यलिङ्गोर्चने लिङ्गि त्रिदशविचकदराडध्वकः ॥ बाह्यनः क
र्मदराडश्च त्रिदशविचकदराडध्वकः ॥ त्रिदराडधारयेद्योगी शरीरेणानवेद्यावं ॥ जीवनार्थं

अ.ग
२५

चतुर्दशशरीरे मुक्ति साधनं ॥ तस्मात्पुनरात्रिदात्रिच सर्वतत्कर्मसाधनं ॥ अथ कलिंगो विच
रयोगाभ्यासपरोयति ॥ सत्कारमानपूजार्थं वैशावधारयत्तदा ॥ स संन्यासी नवक्रेव्यः सं
न्यासी योगतत्परः ॥ यदा च दर्शनप्राप्तिस्तदा हं सो न संशयः ॥ सदा सिवपरो हं सो ज्ञानज्ञेयति वि
स्तृताः ॥ आत्मयोगाविना देवीबलचारी कथं भवेत् ॥ ग्रहस्थो वा न प्रस्थो वा यतिर्योगादिना
नहिः ॥ कर्माभिमानिनां पूर्णं सां किमस्ति ह्यश्रमं फलं ॥ आश्रमस्य फलं मुक्तिः कर्मणा नो
पपद्यते ॥ कर्मणालभ्यते मुक्तिः सर्वसास्त्रेयुक्त्यते ॥ तत्कर्मस्वात्मरूपं ह्योगिनः पर्यु
पासते ॥ संसारबन्धनं कर्मयज्ञदानादिकंच येत् ॥ यद्यपि स्यान्निराक्षयं तथापि फलदं
भवेत् ॥ मन्यन्ते नानृतं मिथ्या पशवो ज्ञानवर्जितः ॥ कर्मणा फलभोक्तव्यं बुद्ध्यादीनां कृ
तं मुदं ॥ अथ स्वफलदं कर्मस्वात्मयोगविना स न ॥ संसारतरुशाखास्तु वर्धन्ते तेन कर्म
णाः ॥ वशांश्च मोचितं कर्मफलत्यागसमन्वितं ॥ मन्यन्ते मन्दमतयः प्रवर्तन्ते व भक्ति
भिः ॥ कर्माभिमानिनः केचित् केचित् भक्त्याभिमानिनः ॥ शास्त्राभिमानिनः केचित् केचित्

गुरु
२५

क्षीरार्थोभिमानिनः ॥ यंत्राभिमानिनः केचित् केचित् क्षात्राभिमानिनः ॥ भूताभिमानिनः
केचित् केचित् चिन्तामाभिमानिनः ॥ मन्त्राभिमानिनः केचित् केचित् चिद्वानाभिमानिनः ॥ तपो
भिमानिनः केचित् केचित् चिदानाभिमानिनः ॥ अभिमानेन यः सिताः संस्थिता कर्मवर्त्मनि
॥ योगमार्गं न जानन्ति येन सिद्धा शिवंगता ॥ वेदस्य पूर्वभागे तु कर्मकाण्डमुदाहृतः ॥ सं
सारे स्मिन् महाघोरे पापादि प्राकृते गुणैः ॥ न स्मरन्ति परंतत्त्वमविद्याशक्तीयसिः ॥ वि
चित्रकर्मघटनादुज्जयात्रिदंशोऽपि योगं त्यक्तान्यधर्मेषु प्रवृत्तिं जायते चरणां ॥ सुखा
र्थं कर्म कुर्वन्ति न सुखं कर्मणा प्रिय ॥ देवहीनास्तु ते मर्त्या सुखोपायं न विन्दति ॥ उ
त्पत्तिस्थिति संहार ॥ कर्मणा जायते न घ ॥ उत्पत्तिस्थिति संहारान्मन्यन्ते ज्ञानयोगतः
॥ जानन्ति जोगिनः सर्वस्वात्मयोगं सुखालयं ॥ यस्मिन् बुद्ध्या गि संलीना अनायासेन वे
क्षवं ॥ अवज्ञां कुरुते यस्तु नरो योगस्य दुर्मतिः ॥ दुष्टाचारः स पापियो न दानेना कं
वजेत् ॥ पापि वस्य मतिर्योगस्य देवान् प्रवर्तते ॥ धर्मात्मा पुण्यकीर्तिश्च स नो

श्रुग
२६

देवप्रजितः॥कोविजानाति योगस्थमहिमानं नगात्मजे॥सिद्धियोगसमायुज्यमसिद्धेनमृ
गालये॥अत्रार्थे संमती किङ्किणीताशास्त्रस्य संगले॥श्रुयताश्रद्धया देवी समासेन वदाम्य
हं॥प्राप्य पुराणकृता नृलोकानुविद्याशास्त्रनी समाः॥सुचीनो श्रीमतो गेहे योगश्चष्टोभि
जायते॥अथवा योगिनामेव कुले भवती धीमतां॥एतदिदं श्रुत्वा भूतानां लोके जन्मयदी
दृशं॥तत्र तं बुद्धिं संयोगं लभते गोवेदहिकं॥यत ते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरु नन्दन॥इ
ति कृष्णवचश्चुत्वा वीभत्स पाप्मुन नन्दन॥श्रुत्वा नाटयणं देवं योगे दृढमजिज्ञासा॥भावनाद्यस्य
गत्स्य निर्विकल्पः प्रजायते॥तस्य मुक्तिर्न संदेहः सायुज्यं लभते प्रिये॥साधनो देवमाचर्य विज्ञातु
म्यामहेश्वरी॥यया सन्धारितो योगी स्वकुक्षौ जानवर्धनः॥वृत्तिव्यादुर्जया लोके संसारकर्म
वासना॥येन सा विजिता लोके सधन्यः पुरुषो मतः॥दुर्लभं मानुषं जन्म लब्धाय दिनवुध्य
ते॥जानं परमनिर्वाणं स नरः स्वात्मभावयेत्॥किंचात्र बहूनां क्लेशान् शुश्रूष्या यतलोचने॥सर्वा
श्रमफलं तस्य योगस्य हृदिसंस्थितः॥सश्चाध्यसगुणी धन्यः सकुली नः स बुद्धिमान्॥धर्मा

गुरुः
२६

सो
त्मापि विज्ञेयो योगाभ्यासरतो मुनि॥यद्वृत्तिर्निरता विप्रार्थमिच्छा गृहमेधिनः॥नेपि मु
क्तिं प्राप्नुवन्ति प्रोच्यते श्रुतिमध्यतः॥तत्कर्म यत्प्रकारेण कथितं तत्त्ववित्तमः॥जयनं जाजनं
पुराणं पुराणाध्ययनं तथा॥अध्यापनं च दानं च पुराणरूपप्रतिग्रहं॥यद्वृत्तिर्निरता साधनं मुक्तिः
संभ्यं तत्कथयामि ते॥आधारेण यजमानं प्रोक्तं स्वाधिस्थाने तु याजनं॥मणिं पूरे वाध्ययु
नं मध्यायनमना हने॥दानं विशुद्धवक्त्रे तु याजा च क्रेप्रतिग्रहं॥इदं तु निश्चितं देविकर्म
मोक्षाय यत्प्रियं॥मोक्षस्य कारणावध्वेदशास्त्रेण दृश्यते॥बुद्धिना शोमानुयागां जाय
ते तेन कर्मणा॥एतत्कर्म प्रपंचारव्यत्यक्ता योगं समभ्यसेत्॥बाह्यं राक्षसत्रियो वेश्याः
शूद्रैश्चान्ययादिभिः॥नास्ति वर्णा विशेषो त्रयोगधर्मसनातनः॥वर्णानामाश्रमानां च से
व्यं ब्रह्मसनातनं॥सत्संगाध्यात्मश्रवणाद्योगे बुद्धिप्रजायते॥प्रथमं साधनं चात्र सना
संगः प्रकथ्यते॥योगस्य प्राप्यते पुराणां सना संगतिरेव च॥संसारं प्रतिजानां च सत्संगाद्यु
पकृन्तुं गां॥संगात्संजायते योगो माया जालनिकृन्तनः॥तस्मात्संगः प्रकर्तव्यः सान्त्विके

अग
२)

मोक्षकांक्षिभिः॥ आत्मयोगात्परंधर्मन्यत्कान्यंधर्ममाश्रयेत्॥ अथ कथममृतं सत्काभि
क्षामृत्तिमिदुर्मतिः॥ ब्रह्मज्ञानं विना नाल्लोके सुखमखण्डितं॥ ब्रह्मज्ञानं गुणैराभ्या
प्राप्यते यन्निवर्त्तकं॥ इत्थं मुनिश्चितं देवि मया ते प्रकटीकृतं॥ गोपितं सर्वतन्त्रेषु कर्मवि
स्तारहेतवे॥ महायोगरथारूढा गदन्निव ह्युगाः पथं॥ ये च कर्मरथारूढा स्ते गदन्निभ
वार्गा वै॥ पूर्वाभिमांसाया कर्मसगुणां स्वर्गोदंस्मृतं॥ यदि न द्विगुणां कर्म भवेत् नरका
य च॥ योगेन विपरितं हि सिद्धानां न पुनर्भवं॥ यदि भव्यो भवेद्योगाद्ब्रह्मादीनां पदं लभे
त्॥ कर्मणा चरणां लोके दुर्घटं जन्म दुःखदं॥ योगस्याचरणां नूनं सुखं सुखदं प्रिये॥ ज्ञा
तव्या मन्दभाग्यस्ते योगस्य विमुखानराः॥ अप्रसन्ना महामाया कुराडलीया हरेस्तनू॥
सधन्यः सर्वलोकानां योगेयस्य मतिर्भवेत्॥ जघन्यसोऽपि विज्ञेयो यो वै योगनिराकृतः॥
योगमार्गस्य देवेशि निन्दा कुर्वन्ति ये धमाः॥ दुराचाराश्च ते मर्त्याः सदा चारेऽपि संस्थिताः॥
आचारः प्रथमो धर्मो धर्मस्य प्रभुरच्युतः॥ मोच्युतेऽप्रोच्यते देवियोगाभ्यासेन नान्य

गुरु
२)

था॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि किं फलं कीदृशी गतिः॥ फलमाश्रमिणां योगो मुक्तिस्त्रिधा गतिरस्य
ताः॥ मूर्त्तादमूर्त्तं संप्राप्तिमान्वाचाभिहित्ये॥ योगप्राप्तिकुतस्त्रिधामज्ञानावृतचेत
सां॥ यो मां सर्वयुभूते सुसतमात्मानमीश्वरं॥ हित्वा चोभजते मोक्षं ह्यस्मान्येव ह्यहोति
सः॥ अहं सर्वयुभूतात्मा भूते सुवस्थितः सदा॥ तमवज्ञाय मां मर्त्यं कुरुते च विडम्बते॥
अहं वै सर्वभूतानां भूतात्मा भूतभावनः॥ शब्दब्रह्म परं ब्रह्म मम भोशाश्रयः॥ तनुः॥ लोके
विततमात्मानं लोकं चात्मनि संस्थितं॥ उभयं च मया व्याप्तमयि चैवोभयं स्थितं॥ अमूर्त्तं
प्राप्यते येन तन्मूर्त्तं देहं संस्थितं॥ सर्वेन्द्रियगुणाभासं चरते येन विग्रहं॥ स्वाह्या गुणसं
योगः शब्दब्रह्मेति गीयते॥ तन्मूर्त्तं यः सुनिस्तान परब्रह्मादिगच्छति॥ अर्चायां यजनं
विद्विंससारे स्मिन् फलप्रदं॥ न हि मोक्षफलं तेन जन्मकोटिशतैरपि॥ अन्यथा कर्म
कुर्वन्ति फलमिच्छन्ति चान्यथा॥ मृद्वि कर्मणि किं मोक्षं भवते वीरवन्दिते॥ चूतवृक्ष
फलार्थाय पितुमर्हन्नुवापितः॥ मन्दबुद्धिः स विज्ञेयो विसलान्तस्य वासना॥ तथा च

अग
२८

भजते नैव फलमिच्छन्ति शाश्वतं ॥ सारासारं न जानन्ति मायया धर्मितास्तुते ॥ भावपुष्पे पूज
नीयो मूर्त्तिदेहे सदा शिवः ॥ स एव पुरुषो ह्यात्मा प्रकृतिस्थस्वरूपधृक् ॥ स्वयं त्रसं
स्थितो देवो भूतयामचतुर्विधा सर्वभावस्थितो न नः स गुराः सोऽपि कीर्त्तितः ॥ सर्वपुरु
ष एवेदं भूतं भव्यं भवर्चयेत् ॥ तेनेदमावृतं विश्वं वितस्ति मधिनिष्ठति ॥ स्वाधिया
त्यपूतप्राणा वहिश्च पतपत्यसो ॥ एवं विराजः पतिपत्यतत्यतर्वहिः पुमान् ॥ सर्व
विश्वसृजा गर्भो देवकर्मन्मात्मशक्तिमान् ॥ विभजन्नात्मनात्मानं एकधा दशधा त्रि
धा ॥ एको ह्यशेषसत्त्वानां आत्मा शः परमात्मनः ॥ अथोक्तं योना सो भूतयामो वि
भाव्यते ॥ साध्यात्मा साधिदेवश्च साधिभूत इति त्रिधा ॥ विराटसविधः प्राणा एक
धा हृदये न तु ॥ सोऽपि मूर्त्तः स्मृतो दावा विज्ञातव्यो मुमुक्षुभिः ॥ तस्य पूजानकर्त्तव्या
प्राणा पानेन निश्चला ॥ त्रिविधं मानुषं पुष्यं श्रीशिवे च समर्चये ॥ एतत्तत्कथितं
सर्वं स गुराराधनं प्रिये ॥ प्राणराः क्षत्रियो वैश्यः शुद्रश्चैवात्मजा तिसृ ॥ कांक्षिभिः प

गुरुः
२८

रमं तत्त्वं कर्त्तव्यं शिवपूजनं ॥ सा पूजा देवदेवस्य गुरा सा च यया भवेत् ॥ तथा मोक्षफलं दिव्यं लभते चात्र
संशयः ॥ बाह्यपूजानकर्त्तव्या मोक्षविघ्नकरा प्रिये ॥ तस्मान्न्यरात् परेन नो पूजनीयो गुरा त्रिभिः
॥ सा पूजा परमेशस्य निरालम्बा च कथ्यते ॥ प्राणायामेन कर्त्तव्या कुलेशयोगलक्षणात् ॥ अथ
याधोऽङ्गः पूजा मुपचारे सुया स्मृता ॥ तथा मोक्षफलं नास्ति ज्ञातव्यं मोक्षकांक्षिभिः ॥ निश्चि
तं सास्वतं बाह्यं प्रतिमानं च पूजनं ॥ शाश्वतं मानितं येन स मुखो गजवन्धरः ॥ एतत्तत्कथितं सम्पक्
प्राणालिङ्गमथ शृणु ॥ चिन्तयेत्प्राणालिङ्गं तु सो मरूपमुदाहृतं नामार्थन विज्ञाननिमूढः
परिडत्तमानिनः ॥ कृत्रिमं न श्वरलिङ्गं प्राणालिङ्गं कथं भवेत् ॥ प्राणालिङ्गं कथं भवेत् ॥ प्राणा
लिङ्गं वरं नाथमन्यते वश्ममधनः ज्ञानलिङ्गं कुतस्ति यामज्ञानावृतचेतसा ॥ प्राणालिङ्गं नि
राकारं व्यापकं सर्वतो मुखं ॥ पत्यक्षं सर्वगं शुद्धं दृश्यते नवलक्ष्यते ॥ शैवे निरूपिते शास्त्रे प्रा
णालिङ्गं किं नात्मकं ॥ धारणा कीदृशी सा तु प्रोच्यते वयमध्वजः ॥ अहर्निशान्तरे ज्ञेयं प्रा
णालिङ्गं लयात्मकं ॥ धारणान्नस्य विज्ञेया द्वादशानेध्वनिस्थिता ॥ प्रथमं धारयेन्नाभौ

अग
२९

भावपुण्ये प्रपूजयेत् ॥ हृदये च तथा कंठे भुवोर्मध्ये वरानने ॥ तद्दृढं धारयेद्देवी निश्चलं सत्त्वमव्य-
यं ॥ द्वादशान्ते प्राणालिङ्गं जीवपुण्ये न पूजयेत् ॥ प्राणालिङ्गार्चने नैव ह्युद्यो रपरिकीर्तितः
॥ सत्तसाहस्रलक्षैकं जपेत् कृत्वा समर्चयेत् ॥ शतं वै ब्रह्मणो रूपं सहस्रं वै ध्रुवं तथा ॥ लक्षं चै-
वानुरे प्रोक्तं शिवं सर्वेश्वरात्मकं ॥ अनेनैव प्रकारेण शतसाहस्रको जपः ॥ कथने ध्यात्म-
शास्त्रेषु मुक्तये लक्षसंज्ञके ॥ ह्रस्वदीर्घपुनः भेदाद्वित्रीकोणसमानसः ॥ एकमात्रो हि
मात्रश्च त्रिमात्रो चैव प्रसृतः ॥ उत्तरोत्तरं वै शेषं विज्ञातव्यमनीषिभिः ॥ पूरे केशतसंख्या-
चसहस्रं कुंभके तथा ॥ रेचके लक्षसंख्या च त्रिगुणोच्चारणे ननु ॥ एवं जपः स्मृतो देहे पा-
पपरापक्षयंकरः ॥ अयं तु प्रागावाभ्यासो यतीनामुच्यते ध्रुवं ॥ स यजान् विधिर्यो गेय-
घोरः कथितो मया ॥ प्राणालिङ्गार्चने नूनं नान्यो मंत्रः प्रकीर्तितः ॥ यो वै ब्रह्मविदो लो-
के जानन्ति परमं शिवं ॥ तेषामाराधने नैव पुण्यं संभवत् स्फुटं ॥ कृतत्रेताद्वा पौरुषेव
हवो ध्यात्मविल्लमाः ॥ शिष्याचाररताश्चान्ये कलो ब्रह्मविदः सकृत् ॥ ब्रह्मविदुर्लभं

गुरुः
२९

लोके प्राप्नुयैरासंस्थितं ॥ देवेन दर्शनं तस्य जायते पुराणकर्मणाम् ॥ लब्धे मां मानुषीयो-
निज्ञानविज्ञानसंभवाम् ॥ आत्मानं यो न बुद्धीत न कचिन्त्से ममाप्रयात ॥ आत्मा तु येन वि-
ज्ञातो देशिकः श्रोत्रकीर्तितः ॥ १८९ ॥ आत्मा ज्ञानं विना भदे गुरुत्वे ~~संस्थितः~~ कथा ॥
यो नैव्यपि गामध्ये तु स्वात्मलिङ्गं सदोदितं ॥ महेश्वरः स सिद्धात्मा यती योगी स वै श्रावः ॥
ब्रह्मचारी दीक्षितश्च वानप्रस्थसतापसः ॥ धर्मात्मा सोऽपि विज्ञेयो योगाभ्यासरतो मुनिः ॥
वर्णाश्रमानां यो धर्मः स धर्मः कथितो मया ॥ नान्यो धर्मा भवेत् सोऽक्षो प्राणाया मा हि-
ना स्मृता ॥ भक्तिः प्रियातपोदानं दीक्षाश्चासनिवर्तनं ॥ सर्वप्राणावमध्ये तु प्राणावो-
योगमुच्यते ॥ प्राणाया मपरो योगी सोऽपि विष्णु महेश्वरः ॥ सर्वदेवमयो योगी तस्याव-
ज्ञानकारिणः ॥ अवज्ञा योगगुक्तस्य आयुः पुराणक्षयं करी ॥ भजनं तस्य चावर्गी सुर्व-
कामफलप्रदं ॥ अनंतमहिमा योगी योगाभ्यासेन जायते ॥ ९६ ॥ स यो मृतरूपो हि-
प्राणी नाकिञ्चन रुच्यते ॥ साकारोऽपि निराकारो देही चाभ्यासयोगतः ॥ अभासा

जोर

अग
३०

नारमो हेतुयोगः शिवजीवयोः ॥ नानाचार्यमुनेर्योगसंयोगः शिवजीवयोः ॥ अध्यात्मशास्त्रमध्ये तु
भेदो नास्ति वानेने ॥ ग्रन्थे विकारणार्थाय प्रोच्यते नेकधा प्रिय ॥ तेन नानाविधयोगः प्राणिनां
परिकल्पिते ॥ १६ त्वं सर्वयोगस्य नानादर्शनसंमतं ॥ योगनिर्दारां सर्वं भवन्ति ह्यकुलागमे
॥ अस्मिन् शास्त्रे महागोप्यं मया ते कथितं प्रिय ॥ कर्मस्य नेकपंथानो नास्ति योगस्य निश्चितं
॥ नानात्वं दृश्यते योगे मायारूपेण कर्मणा ॥ तत्कर्म देदेने ज्ञानप्राधान्यत्वात् मनः परं ॥
आत्मज्ञानं विना शास्त्रे भेदः सर्वैः प्रकल्पिते ॥ येको मार्गः प्रसिद्धो यं निर्दाराः प्राणा संयमः
॥ सत्यं सत्यं पुनः सत्यं सत्यमेतन्मयोदितं ॥ नान्यः पंथास्तु योगस्य मारुते न विनानघे ॥
ब्रह्मज्ञानं परं गुह्यं मस्मिन् शास्त्रे निरूपितं ॥ वेदशास्त्रस्य साम्यं च लोकस्योद्धारणाय च ॥
यो देवो ह्यकुलो नाथ समात्माश्वासवाहकः ॥ अकुलागमना मेदं शास्त्रं तेनेन निर्मितं ॥
आराधितो मया पूर्वं प्राणायामेन सोऽच्युतः ॥ आदिकल्पमहाविष्णुर्मम प्रत्यक्षतां गतः
॥ तदा काले महाशास्त्रं सूचितं वेदगद्वरं ॥ मया सर्वं श्रुतं देवि परब्रह्म प्रसादतः ॥ पश्चाद्गोप्यं

गुरुः
३०

कृतं तेन सव्यर्थं च स्वमायया ॥ तच्छास्त्रमधुना प्रोक्तं प्राप्नुकुर्महेश्वरि ॥ दुर्जयदुराचाराः प्रप
चसहितानराः ॥ तेषां ज्ञानं न दातव्यं ममाज्ञां संस्मरे प्रिये ॥ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ चत्वारिंशच्छ
तादानि चतुःशतं तथैव च ॥ भविष्यतिकलो संख्यातस्मिन्काले महेश्वरः ॥ कलौ युगे महा
घोरे असत्ये दुःखपूरिते ॥ प्राणिनां कृपया देवज्ञानं विस्तारय प्रभो ॥ विध्य स्पदक्षिणो भा
गे गंगायां दक्षिणो तटे ॥ तत्राहं किं रूपेण कथयामि कुलागमं ॥ सतामुद्धारणार्थाय अस
तां मोहनात् ॥ अनेकत्वात् मनो ज्ञानं भविष्यतिकलौ युगे ॥ भविष्यमेतत्कथितं मया श्रुते
महानघे ॥ ज्ञानस्य महिमा वेदे अप्रमेया ह्यगोचरः ॥ यो जानाति सुविश्वेशविन्दुनादस्य म
ध्यगे ॥ नाभिहृत्कण्ठदेशे च भ्रुविलांते कुले स्थितं ॥ नाडीशुद्धिक्रमेणो व प्राणायामेन सा
धकः ॥ सोऽपि योगी समाख्यातो जीवमुक्तेति विश्रुतः ॥ देहपाते तु यामुक्तिर्न मुक्तिः सु
त्यतः प्रिये ॥ प्राणायामं विना भेदे देहपातो भविष्यति ॥ तस्मान्प्राणास्य यमनं कर्त
व्यं मोक्षकांक्षिभिः ॥ अन्यो मार्गो न तस्यास्ति सर्वशास्त्रसंमतः ॥ स यपंथागमे विद्विक्

CM

5

10

20

25

30

35

अग
३१

धितः सोपपत्तिकः ॥ अकुलागमसर्वस्वमेतत्त्वं हृदयंकुरु ॥ पुनः पुनर्महादेवि मम वाक्यं स्पृष्टं
स्मर ॥ अंतर्नियममार्गेण मध्यमेन कुलं वसेत् ॥ यमुज्जानं वरं भदे अकुलागममध्यतः
॥ प्रोक्तं चाकुलनाथेन सोकुलः कुलवर्जितः ॥ सर्वत्र विश्वदेहेषु व्यापिते व्योमवत्प्रभुः ॥ ते
नेदं रचिनं शास्त्रं वधविद्धेदकारकं ॥ अप्रकाश्यं सुगायं च पापोपहतचेतसां ॥ कस्यापि न
हिवक्तव्यं वक्तव्यं धर्मशालिनां ॥ अध्यात्मिका सुनिष्ठाः सुनिर्लेपाः कोचनं यथा ॥ शुद्धा
नाशोधनं नास्ति निर्लेपा दुह्यविजमा ॥ नास्ति योगात्परार्धमेनास्ति योगात्परंतपः ॥
नास्ति योगपरं ध्यानं नास्ति योगात्परं सुखं ॥ सधन्यः पुरुषो गेयस्य बुद्धिर्वरानने ॥ भव
नाशः सविज्ञेयो मारुतस्य कुले गतिः ॥ आसनादिक्रमेण वप्राणायामं समभ्यसेत् ॥
अभ्यासाच्च स्वयंप्राणा गच्छन्ते व्योममण्डले ॥ अयं योगः सर्वशास्त्रे विज्ञातव्यो वानने ॥
गुरुप्रसादाद्दानव्यं रहस्यं सकुलागमे ॥ ॥ इति श्री अकुलागमे महातंत्रे योगसारस
मुच्ये इश्वरपार्वतीसंवादे चतुराश्रमादिकथनं नाम नवमः पटलः ॥ ९ ॥ इति ॥ शुभम् ॥ ॥

गुरुः
३१

यो